

**VYSOKÁ ŠKOLA DTI
DUBNICA NAD VÁHOM**

**PEDAGOGIKA VOĽNÉHO ČASU A
VÝCHOVA VO VOĽNOM ČASE**

JANA HANULIAKOVÁ

2020

Publikáciu schválila Edičná komisia VŠ DTI v Dubnici nad Váhom dňa 24.6. 2020 v edícii: Skriptá a učebné texty pod číslom S16/2020. Vychádza s finančnou podporou VŠ DTI v Dubnici nad Váhom ako otvorený vzdelávací zdroj.

Názov: *Pedagogika voľného času a výchova vo voľnom čase*

Autor: PaedDr. Jana Hanuliaková, PhD.

Recenzent: PaedDr. Dáša Porubčanová, PhD.
PaedDr. Mária Doričková

Rok vydania: 2020

Vydavateľ: VŠ DTI, Dubnica nad Váhom

ISBN 978-80-8222-008-3

EAN 9788082220083

OBSAH

Úvod	5
1 Pedagogika voľného času	7
1.1 Pedagogika voľného času	7
1.2 Pedagogika voľného času v systéme pedagogických vied	11
1.3 Predmet pedagogiky voľného času	18
2 Voľný čas – história a teoretické vymedzenie	22
2.1 Voľný čas a jeho teoretické vymedzenie	22
2.2 Historický vývoj vnímanie voľného času	27
2.3 Pohľady na voľný čas	34
2.4 Funkcie voľného času	37
2.5 Voľný čas v slovenských a zahraničných dokumentoch	41
3 Výchova mimo vyučovania a výchova vo voľnom čase	48
3.1 Výchova mimo vyučovania	48
3.2 Funkcie výchovy mimo vyučovania	53
3.2 Výchova vo voľnom čase	55
4 Metódy a stratégie vo výchove mimo vyučovania a výchove vo voľnom čase	58
4.1 Animácia ako forma výchovy vo voľnom čase	63
4.2 Výchova zážitkom	64
4.3 Terénna práca – streetwork	66
4.4 Dobrovoľníctvo	66
5 Školské výchovno-vzdelávacie zariadenia	69
5.1 Školský klub detí	70
5.2 Centrum voľného času	72
5.3 Školský internát	73
5.4 Diagnostické centrum	75

5.5	Reedukačné centrum	77
5.6	Liečebno-výchovné sanatórium	78
5.7	Nízkoprahové kluby pre deti a mládež	79
5.8	Organizácie participujúce na výchove vo voľnom čase	80
6	Pedagóg voľného času a vychovávateľ	89
6.1	Osobnosť vychovávateľa	89

Záver

Zoznam citovanej a odporúčanej literatúry

ÚVOD

Aktívne trávenie voľného času má pozitívny dopad na život človeka. Možnosti a príležitosti ako tráviť voľný čas ponúkajú rôzne formy formálneho, neformálneho a informálneho vzdelávania. Získavanie nových vedomostí, praktických zručností z rôznych oblastí prispieva ku komplexnému rozvoju osobnosti a podpore kompetencií. Aktivity a činnosti realizované v rámci voľného času prinášajú deťom, mladým ľuďom, ale aj dospelým priestor pre sebarealizáciu, pre socializáciu, relaxáciu, komunikáciu, ale aj možnosť prevencie voči sociálno-patologických javov.

Cieľom predkladaného textu je sprostredkovať čitateľovi komplexný a ucelený výklad základných poznatkov k problematike pedagogiky voľného času. Pedagogická disciplína pedagogika voľného času v rámci pregraduálnej prípravy sa obsahovo orientuje na objasnenie kľúčových pojmov, ich vzájomných vzťahov a podmieneností. Kapitoly sú koncipované tak, aby preniesli čitateľovi základný prehľad v logickej nadväznosti.

V prvej kapitole je definovaná pedagogická disciplína Pedagogika voľného času v systéme pedagogických vied, jej vzťah k pedagogickým a spoločenským vedám. Vymedzuje predmet pedagogiky voľného času.

V rámci druhej časti je prezentovaný pojem voľný čas z viacerých pohľadov. Od základných definícií a teoretických vymedzení po historický vývoj vnímania voľného času, jeho funkcie a obsiahnutie v platných dokumentoch.

Tretia kapitola pojednáva o výchove mimo vyučovania ako o prístupe vychovávateľa k deťom, žiakom, ale aj mládeži. Do vzťahu je dávaný pojem výchova mimo vyučovania a výchova vo voľnom čase.

Kapitola definuje výchovu mimo vyučovania, jej špecifikácie, funkcie. Výchova mimo vyučovania ako špecifický edukačný proces si vyžaduje rešpektovanie a dodržiavania výchovných princípov a požiadaviek.

V štvrtej kapitole sú prezentované metódy, stratégie a postupy v rámci výchovy mimo vyučovania. Študentom sú sprostredkované východiská ako realizovať výchovu mimo vyučovania s využitím výchovných metód a stratégií. V zmysle výchovy vo voľnom čase je potrebný akcent na aktivizujúce výchovné metódy. V rámci štvrtej kapitoly sú spracované metódy ako animácia, výchova zážitkov a terénna práca (streetwork) a dobrovoľníctvo.

Zariadenia a organizácie, ktoré realizujú výchovu mimo vyučovania vymedzuje legislatíva. Ich charakteristika je spracovaná v piatej kapitole. V rámci charakteristík sú uvádzané aj príklady činností, ktoré sa v danom zariadení realizuje.

Záverečná šiesta kapitola vymedzuje osobnosť vychovávateľa ako významného aktéra výchovy mimo vyučovania. Súčasťou kapitoly je charakteristika požiadaviek na prácu vychovávateľa ako aj zásad jeho práce.

1 PEDAGOGIKA VOĽNÉHO ČASU

Obsah kapitoly:

- pedagogika voľného času,
- pedagogika voľného času v systéme pedagogických vied,
- predmet pedagogiky voľného času.

Kľúčové pojmy: pedagogika voľného času, výchova vo voľnom čase.

Ciele kapitoly je, aby študent vedel: definovať pedagogiku voľného času v kontexte pedagogických vied, vymedziť predmet pedagogiky voľného času, popísať vzťah pedagogiky voľného času s pedagogickými a spoločenskými vedami.

1.1 Vymedzenie pedagogiky voľného času

Pedagogika voľného času patrí medzi pomerne nové pedagogické disciplíny. V podmienkach Slovenskej republiky jej vznik ako samostatnej vedy, súvisel najmä rozširovaním mimoškolských výchovných zariadení začiatkom 50. rokov. Novotná (2017) uvádza, že v tomto období sa u nás preberal sovietsky výchovný model, ktorý bol orientovaný na celodenný systém jednotného výchovného pôsobenia školských a mimoškolských výchovných zariadení a organizácií (Kominarec, 2013).

Hájek a kol. (2008) definujú, že *pedagogika voľného času sa zoberá cieľom, obsahom, spôsobmi výchovného zhodnocovania voľného času, organizáciami a inštitúciami, ktoré tieto aktivity uskutočňujú alebo*

vytvárajú podmienky a koncepcie ďalšieho vývoja, prepracovanými na základe vývoja spoločnosti a seba samého.

Podľa pedagogického slovníka je pedagogika voľného času disciplína, ktorá sa zameriava na výchovné a vzdelávacie prostriedky, napomáhajúce autonómnemu a zmysluplnému využívaniu voľného času detí, dospievajúcich a mládeže.

Pedagogika voľného času je podstatne novým termínom, ktorému predchádzali v podstate rôzne pojmy spôsobené rôznorodosťou tejto výchovy (Kratochvílová, 2010):

- *mimotriedna výchova* - prevzatá v 50. rokoch 20. storočia zo sovietskej školy a pedagogiky,
- *mimoškolská výchova* - spolu s ňou sa začala rozvíjať aj mimoškolská pedagogika,
- *výchova mimo vyučovania* - od 60. rokov 20. storočia ako novo navrhnutý termín, ktorý mal síce predchádzajúce dva pojmy zjednotiť, no chápal sa ako ďalší pojem, ktorý časom vytlačil predchádzajúce zastaralé termíny,
- *výchova v čase mimo vyučovania* - začiatkom 90. rokov ako komplexnejšie chápanie tejto oblasti výchovy žiakov a ako výchovné ovplyvňovanie voľného času detí a mládeže = výchova vo voľnom čase, ako „cieľavedomá, zámerná, organizovaná činnosť zameraná na formovanie a rozvoj osobnosti, ktorú uskutočňujú školské i mimoškolské inštitúcie, zariadenia, organizácie, občianske združenia (teda v školskom i mimoškolskom systéme) s deťmi a mládežou v ich voľnom čase“ (Kratochvílová, 2010, s. 20).

Za zakladateľa pedagogiky voľného času ako jednej z pedagogických disciplín sa považuje Horst W. Opaschowski (1941). Je nemeckým pedagógom, ktorý sa domnieva, že čím menej sa v práci uplatňovali tvorivé schopnosti človeka, tým viac rastie túžba po mimopracovnom vzdelávaní a osobnom rozvoji človeka. Zároveň komplexne rozpracoval funkcie a možnosti voľného času, kam zaradil napríklad: rekreáciu, kompenzáciu, kontempláciu (hľadanie zmyslu života a duchovna), participáciu, integráciu, enkulturáciu (kultúrny rozvoj seba samých, tvorivé vyjadrenie pomocou umenia, športu, technických a iných činností). Zdôrazňoval, že dôležitú úlohu pre človeka má mať škola, ktorá má učiť žiakov zaobchádzať slobodne a zodpovedne s vlastným časom života, prípadne aj s časom slobodne využiteľným (Kollárová, Pavličková, 2018).

Za hlavné princípy pedagogiky voľného času pedagogický slovník považuje:

- *autonómia činnosti*, jej uvedomelý výber, pohľad na voľný čas ako na prostriedok rozvoja osobnosti, upevňovanie zdravia, voľný čas ako výzva a úloha pre osobnosť,
- *aktivita subjektu*, prekonávanie pasívnej konzumácie, rozvoj tvorivosti,
- *orientácia na sociálne kontakty*, spoločné prežívanie voľného času s rodinou a priateľmi,
- *spontaneita*, uvoľnenosť, otvorenosť pre nové veci,
- *zábava, radosť, zážitok z činnosti*,
- *odreagovanie*, uvoľnenie, priestor pre znovunadobudnutie zmyslu.

Průcha (2009, s. 704) tvrdí, že pedagogiku voľného času je možné rozčleniť na nasledovné oblasti:

- *veda o voľnom čase*, kam sa radí sociológia voľného času, psychológia voľného času a filozofia voľného času-zahŕňa ponímanie vzťahu práce a voľného času,
- *pedagogika voľného času* zameraná na *výchovu* (animáciu a participáciu), *poradenstvo* (osobnosť pracovníka vo sfére voľného času, kvalifikovaná informácia),
- *didaktika voľného času*, tzv. metodiky záujmových činností so zameraním na prírodovedné, spoločenskovedné, estetické a technické činnosti a šport,
- *management voľného času* vrátane právnych predpisov týkajúcich sa voľnočasových aktivít, ktorý sa zaoberá problematikou riadenia, systémom, princípmi a metódami riadenia alebo tiež vytváraním podmienok pre využívanie voľného času (zázemie, ponuka, organizácia aktivít pre voľný čas, vrátane možného ovplyvňovania jedincov, sociálnych skupín, spoločnosti smerom k aktuálnym trendom trávenia voľného času predovšetkým prostredníctvom médií), získavanie financií prostredníctvom vlastných činností organizácie, sponzorov, grantov, projektov na rôznych úrovniach (obce, kraja, republiky, EÚ),
- *metodológia a výskum pedagogiky voľného času* zahŕňa výskumnú oblasť a využitie výskumu pre teóriu a prax pedagogiky voľného času (významné výskumy z oblasti voľného času mládeže realizoval predovšetkým Sak, 2000, 2004).

V podmienkach Slovenskej republiky sa pedagogika voľného času venujú predovšetkým E. Kratochvílová, I. Kominarec, J. Brindza, M. Kouteková, M. Krystoň, S. Babiaková. Uvedení odborníci vnímajú pedagogiku voľného času ako pedagogickú disciplínu, ktorá zastrešuje mimoškolskú pedagogiku a teóriu mimo vyučovania.

Pedagogika voľného času je vedou praktickou i teoretickou.

V teoretickej rovine patrí do systému vied o výchove, ktoré skúmajú voľnočasovú problematiku v týchto oblastiach:

- cestovný ruch a turistika,
- vplyv masovokomunikačných prostriedkov a počítačovej techniky,
- kultúrno-vzdelávacie a osvetové inštitúcie,
- telovýchovné a športové zariadenia a organizácie,
- relaxačné a oddychové aktivity vo voľnom čase,
- tvorba hodnôt vo voľnom čase.

V praktickej rovine je orientácia pedagogiky voľného času zameraná na tieto okruhy problémov:

- výchova vo voľnom čase z hľadiska úlohy rôznych inštitúcií a organizácií, sebvýchova,
- vzdelávanie vo voľnom čase v rámci inštitucionalizovaného, privátneho sektoru, sebvzdelávanie,
- pracovná aktivita vo voľnom čase v rodinnom, lokálnom a širšom spoločenskom prostredí,
- organizácia a manažment časových aktivít (Opaschowski 1994, In Kominarec, 2013).

1.2 Pedagogika voľného času v systéme pedagogických vied

- je aplikovaná pedagogická disciplína,

- skúma a analyzuje špecifické podmienky neformálnej výchovy (sústava zámerne pôsobiacich činiteľov – zariadení, organizácií, združení a i.)
- skúma a analyzuje špecifické podmienky informálnej výchovy (pôsobenie rodiny, širšieho spoločenského prostredia) v interiorizácii s neformálnou a formálnou výchovou (školské prostredie – rôzne typy a stupne ZŠ, SŠ a VŠ).
- zaoberá sa kategóriami výchovno-vzdelávacích cieľov, funkciami voľného času, princípmi, obsahovým zameraním a prostriedkami realizácie (spôsob trávenia voľného času, metódy, formy a i.), rozpracúva metodiku záujmových činností.
- skúma a analyzuje kategóriu vychovávateľov, pedagógov voľného času, animátorov (podľa medzinárodnej terminológie „edukátori“), z hľadiska ich intervencie do voľného času detí, mládeže a dospelých (Kouteková, 2006).

Bauman (2012, In Novotná, 2017) nachádza v literatúre tri spôsoby využívania výrazu pedagogika voľného času:

1. *Pedagogika voľného času ako študijný odbor*, resp. vyučovací predmet, prednáškový kurz.
2. *Pedagogika voľného času ako výchovno-vzdelávacia prax*. Toto chápanie sa objavuje predovšetkým v literatúre nadväzujúcej na publikácie nemeckých autorov, čo bolo predmetom kritiky a v súčasnosti sa javí skôr ako prekonané, a to predovšetkým preto, že rezignuje na dôsledné odlíšenie pedagogickej praxe a jej výskumnú reflexiu.
3. *Pedagogika voľného času ako vedný odbor*: hoci sa v minulosti objavili tiež určité pokusy vnímať pedagogiku voľného času ako

samostatný odbor vedľa pedagogiky, v súčasnosti v podstate panuje všeobecná zhoda v chápaní pedagogiky voľného času ako jednej z disciplín pedagogiky.

Odborná literatúra prezentuje vymedzenie predmetu skúmania pedagogiky voľného času rozmanito, a preto ich Bauman (2012) rozčlenil do štyroch okruhov podľa diskutovaných otázok:

- ***Otázka subjektov edukácie***

Neexistuje jednotný názor na to, či predmetom skúmania sú iba deti a mládež, alebo tiež dospelí. Prístup orientovaný na deti a mládež je rozpracovaný vo výraznejšej miere, čo je vzhľadom na nadväznosť pedagogiky voľného času na teóriu výchovy mimo vyučovania pochopiteľné. Na druhej strane nemožno nespomenúť pomerne dynamicky sa rozvíjajúcu teóriu výchovy zážitkom, ktorá je obvykle zaraďovaná do pedagogiky voľného času, pričom je orientovaná primárne na dospelú populáciu.

- ***Otázka povahy skúmaných edukačných procesov***

V literatúre sa stretávame s charakteristikou všeobecnou, prípadne doplnenou o spresnenie kontextu, v ktorom tieto procesy prebiehajú: pedagogika voľného času ako vedný odbor, ktorý sa zaoberá podľa Pavkovej (2002, s. 38) „teoretickými i praktickými aspektmi výchovy vo voľnom čase; problematikou edukácie detí a mládeže vo voľnom čase (Babiaková a kol., 2007, s. 27); otázkami výchovy detí a mládeže v škole i mimo školy – výchovy vo voľnom čase (Kratochvílová, 2004, s. 64).

„Predmetom pedagogiky voľného času je cieľavedomý, zámerný, výchovno-vzdelávací proces v podmienkach školských zariadení, zameraných na kultúru, umenie a šport, občianskych združení a organizácií pre deti a mládež (Masariková, Masarik 2002, s. 19-20). Kratochvílová (2004, s. 65) tiež uvádza, že pedagogika voľného času

skúma „zákonitosti výchovného ovplyvňovania voľného času. Zaoberá sa chápaním a cieľom, obsahom, spôsobom výchovného zhodnocovania voľného času (Hájek a kol., 2008).

- ***Otázka uplatňovaného výskumného prístupu***

Dostupná literatúra sa výraznejšie nevenovala otázke, exploratívneho (explanatívneho) či normatívneho výskumu, resp. zdôrazňovanie nevyhnutnosti empirického výskumu, či potreby filozofickej alebo teologickej reflexie skúmaného predmetu. Aj v tomto prípade ide o prístupy vzájomnej sa nevylučujúce, alebo komplementárne.

- ***Otázka základnej odbornej paradigmy***

V pedagogike voľného času možno sledovať niekoľko významných rámcov, v ktorých jednotliví autori formulujú zameranie odboru. U niektorých autorov je stále živý odkaz tradičného vymedzenia pedagogicky voľného času ako teórie výchovy mimo vyučovania (resp. výchovy mimoškolskej), oproti tzv. školskej pedagogike. Toto chápanie sa však ukazuje ako prekonaná, predovšetkým v kontexte novo koncipujúcej roly školy, v konceptoch otvoreného vyučovania, komunitného vzdelávania alebo celoživotného učenia (Novotná, 2017).

Pedagogika voľného času a pedagogické vedy

Pedagogika voľného času a jej vzťah k iným vedám

Pedagogiku voľného času tvoria disciplíny, ktoré majú relatívne samostatné postavenie, zaoberajú sa špecificky vymedzenou voľnočasovou problematikou v užšom slova zmysle. Zároveň tvoria komplexný celok pedagogiky voľného času. Kominarec (1999, s. 176-177) uvádza tieto disciplíny:

1. *Teória výchovy mimo vyučovania* (skúma organizačnú štruktúru a systém výchovno-vzdelávacích zariadení, organizácií pôsobiacich v čase mimo vyučovania, vymedzuje proces VMV, jej cieľ,

obsahové zameranie, prostriedky realizácie, osobnosť vychovávateľa a i.)

2. *Metodika výchovy mimo vyučovania* (tvorí súbor metodík záujmovej činnosti, skúma a analyzuje súbor metód a foriem v rôznych voľnočasových zariadeniach)
3. *Dejiny pedagogiky voľného času* (skúmajú históriu vzniku voľného času ako hromadného spoločenského javu, dejiny osobností, výchovy mimo vyučovania, históriu jednotlivých zariadení, analyzujú rôzne myšlienkové názory na voľný čas v spoločenských, politických a výchovno-vzdelávacích systémoch)
4. *Teória výchovnej činnosti v detských a mládežníckych organizáciách* (história, zameranie činnosti, formy a metódy práce)
5. *Teória riadenia výchovy mimo vyučovania a základy manažmentu pedagogiky voľného času* (problematika riadenia, systém a princípy riadenia, stupne a metódy riadenia v práci vychovávateľov a pedagógov voľného času – riadiacich pracovníkov)
6. *Metodológia a výskum pedagogiky voľného času* (zaoberá sa metodologickými otázkami, vymedzením a používaním výskumných metód vo voľnočasovej problematike) Krystoň (2003, s. 36) považuje za funkčné zachovať túto štruktúru pedagogiky voľného času, ale terminologicky a obsahovo jednotlivé časti modifikovať.

Podľa Průchu (2009, s. 740) je možné pedagogiku voľného času rozčleniť na nasledovné oblasti:

- veda o voľnom čase, kam sa radí sociológia voľného času, psychológia voľného času a filozofia voľného času – zahŕňa ponímanie vzťahu práce a voľného času, vývoj koncepcií, organizáciu a zariadenia pre voľný čas, činitele vývoja jedinca aj skupiny v oblasti voľného času,
- pedagogika voľného času zameraná na výchovu (animáciu a participáciu), poradenstvo (osobnosť pracovníka vo sfére voľného času, kvalifikovaná informácia), hra, hračka a hracie priestory, súčasné princípy v pedagogike voľného času – animácia a pedagogika zážitku),
- *didaktika voľného času*, tzn. metodiky záujmových činností so zameraním na prírodovedné, spoločenskovedné, estetické a technické činnosti a šport,
- *managment voľného času* vrátane právnych predpisov týkajúcich sa voľnočasových aktivít, ktorý sa zaoberá problematikou riadenia, systémov, princípmi a metódami riadenia alebo tiež vytváraním podmienok pre využívanie voľného času (zázemie, ponuka a organizácia aktivít pre voľný čas, vrátane možného ovplyvňovania jedincov, sociálnych skupín, spoločnosti smerom k aktuálnym trendom trávenia voľného času predovšetkým prostredníctvom médií), získavanie financií prostredníctvom vlastných činností organizácie, sponzorov, grantov a projektov na rôznych úrovniach (obce, kraja, republiky, EÚ),
- *metodológia a výskum pedagogika voľného času* zahŕňa výskumnú oblasť a využitie výskumu pre teóriu a prax pedagogiky voľného času.

1.3 Predmet pedagogiky voľného času

Podľa Koutekovej (2006) je predmetom pedagogiky voľného času pedagogicky intervenovaný voľný čas (výchova k voľnému času a vo voľnom čase) a neintervenovaný voľný čas, ktorým disponuje jednotlivec alebo skupina („čas pre seba“ bez intervencie výchovných vplyvov).

Kratochvílová (2004) uvádza, že predmetom pedagogiky voľného času sú otázky výchovy a vzdelávania detí a mládeže v dobe mimo vyučovania v škole i mimo nej. Predmetom je:

- *cieľavedomé pôsobenie* v rámci výchovno-vzdelávacej činnosti s deťmi a mládežou, zamerané na zmysluplné hodnotové využívanie voľného času, t. j. napĺňovanie všetkých jeho funkcií (regenerácia psychických a fyzických síl, kompenzácia napr. školského neúspechu v rekreácii a zábave, formovanie a rozvoj osobnosti prostredníctvom motivácie),
- *nepriame výchovné pôsobenie pri vytváraní vhodných podmienok* k zmysluplnému využívaniu voľného času, čo prispieva aj k primárnej prevencii pred negatívnymi vplyvmi, ktoré deti a mládež ohrozujú.

Predmetom skúmania je poznávanie vekových a individuálnych osobitostí, potrieb, schopností, záujmov detí a mládeže. V teoretickom rozpracovaní pedagogiky voľného času ako vedy sú pre jej ďalší rozvoj významné rôzne prístupy:

1. *z hľadiska veku, pôsobenia na cieľové skupiny a typu zariadenia*
 - a) cieľová skupina – deti: školské kluby detí, školy v prírode,

- b) cieľová skupina – deti a mládež: centrá voľného času, domovy mládeže, detské domovy, školy s celodennou internátnou starostlivosťou, rehabilitačné centrá, liečebno-výchovné ústavy, špeciálne zariadenia pre zdravotne postihnutých, zariadenia výchovnej prevencie, krízové a diagnostické centrá, reedukačné domovy, prázdninové strediská, resocializačné ústavy, občianske združenia a i.,
- c) cieľová skupina – dospelí: voľnočasové zariadenia v podnikoch, centrá a kluby seniorov, kluby dôchodcov, tvorivé dielne pre postihnutých občanov, galérie, múzeá, strediská kultúry, univerzity tretieho veku, centrá vzdelávania, kondičné, zdravotné a rehabilitačné strediská, kúpeľné domy, liečebná starostlivosť, azylové domy, prázdninové strediská;
2. z hľadiska organizovanosti a intervencie výchovných vplyvov (neorganizovaný a organizovaný voľný čas, informálna a neformálna voľnočasová výchova);
 3. z hľadiska časového – rozsahu voľného času (denný, týždenný, víkendový voľný čas, počas sviatkov, prázdnin, dovoleníek);
 4. z hľadiska socio-profesného zaradenia (voľný čas žiakov, študentov – podľa typu škôl, zamestnaných – podľa profesie, nezamestnaných, dôchodcov);
 5. z hľadiska obsahového zamerania (jednotlivé oblasti záujmovej činnosti – šport, turistika, kultúra, prírodoveda, technika a i.);

6. z hľadiska stupňa mentálneho, intelektuálneho, kreatívneho rozvoja (intaktní, tvoriví, talentovaní, nadaní, narušení, postihnutí, asociálni, spoločensky neprispôsobiví jedinci a skupiny) (Kouteková, 2006).

Podľa Kollárovej a Pavličkovej (2018) je predmetom pedagogiky voľného času miesto voľného času v kontexte ľudského života v súčasnej spoločnosti, rôzne spôsoby jeho využívania a ovplyvňovania, ich význam pre človeka, jeho výchovu a seba výchovu. Pedagogika voľného času sa zaoberá aj jednotlivými voľnočasovými aktivitami, ich metodikou, a to nielen detí a mládeže, ale rovnako u dospelých, prípadne seniorov alebo rôznych sociálnych skupín.

Važanský (2000) vymedzuje predmet pedagogiky voľného času ako vedu o výchove vo voľnom čase, o výchove pre voľný čas a o výchove voľným čase. Z uvedeného vyplýva, že pedagogika voľného času zahŕňa tri základné oblasti:

1. *Výchova vo voľnom čase* - sem patrí akékoľvek pôsobenie v časovom priestore, ktoré neslúži na uspokojenie základných biologických potrieb, ani na realizáciu školských a pracovných povinností. Dôležitá je dobrovoľná účasť na voľnočasovej aktivite, stať sa aktívnym činiteľom, a tak vytvárať nové možnosti a špecifické spôsoby ich formovania;
2. *Výchova pre voľný čas* – zahrňuje reflexiu samotného voľného času, cieľavedomé odkrývanie a využívanie obsahu činností a rôznych spôsobov jeho využitia;

3. *Výchova voľným časom* – výchova prostredníctvom aktivít voľného času, ktorá smeruje k utváraniu individuálnych rysov účastníka činnosti, k jeho pôsobeniu medzi ľuďmi. Výhodiskom a cieľom aktivít je osvojiť si nové vedomosti zručnosti a kompetencie.

Otázky a úlohy:

1. *Charakterizujte pedagogiku voľného času v kontexte pedagogických vied.*
2. *Definujte predmet pedagogiky voľného času.*
3. *Popíšte vzťah pedagogiky voľného času a ostatných pedagogických disciplín.*
4. *Vytvorte pojmu mapu z kľúčových pojmov kapitoly.*

2 VOLNÝ ČAS – HISTÓRIA A TEORETICKÉ VYMEDZENIE

Obsah kapitoly:

- voľný čas a jeho teoretické vymedzenie,
- historický vývoj vnímania voľného času,
- funkcie voľného času,
- voľný čas a dokumenty.

Kľúčové slová: voľný čas, funkcie voľného času, Dohovor o právach dieťaťa, Charta výchovy pre voľný čas, Stratégia SR pre mládež, Národný program výchovy a vzdelávania, Zákon o podpore práce s mládežou.

Cieľ kapitoly je, aby študent vedel: definovať pojem voľný čas, komparovať dostupné vymedzenia voľného času, identifikovať funkcie voľného času, popísať

2.1 Voľný čas a jeho teoretické vymedzenie

Definovanie pojmu voľný čas je v odbornej literatúre rôzne. K chápaniu tohto pojmu existujú dva hlavné prístupy:

sociologizujúci prístup, ktorého predstavitelia vychádzajú z analýzy činnosti jedinca vo voľnom čase. Voľný čas chápu viac objektívne, a teda ho definujú ako čas, ktorý jedincovi zostane po odčítaní času určeného na povinnosti a uspokojovanie potrieb,

psychologizujúci prístup, ktorý vychádza z toho, ako jedinec vníma vykonávanú činnosť, aký ma k nej postoj a aký má pre neho význam. Voľný čas je v ich pojatí vnímaný subjektívne ako prežívaný „čas pre

seba“. Autori však nevychádzajú len z časového hľadiska, ale aj z obsahového (voľný čas – slobodné vykonávanie, voľno) (Babiaková a kol., 2007).

Voľný čas sa vo všeobecnosti chápe ako priestor, v ktorom je jedinec oslobodený od pravidiel príkazov a všeobecne záväzných spôsobov správania sa, priestor uplatnenia osobitosti každého jedinca, svet nenútenej aktivity. Táto spontánnosť, sloboda prejavu zažitá vo voľnom čase, sa potom prenáša aj do pracovnej činnosti a často sa stáva zdrojom zmien. Miera aktivity vo voľnom čase hovorí o hodnotách, ktoré človek uprednostňuje (Vincejová, 2008, s. 5).

Na porovnanie uvádzame definovanie voľného času od Čecha (2009), ktorý *voľný čas chápe ako čas, v ktorom človek koná prevažne slobodne a dobrovoľne činnosti* pre seba alebo pre druhých, z vnútorného popudu a záujmu, Býva definovaný tiež ako výslednica celkového času v živote človeka, od ktorého odčítame čas potrebný k uspokojeniu biologických a sociálnych potrieb a povinností vyplývajúcich z návštevy školy.

Kratochvílová (2010) definuje voľný čas ako *čas voľnosti a slobody, ktorý má jednotlivec mimo svojich povinností na sebarealizáciu a sebavyjadrenie podľa vlastných záujmov a potrieb*. Takisto tvrdí, že je to čas na oddych, regeneráciu síl, na relaxáciu po skončení povinností, rekreáciu, zábavu, spoločenské kontakty ako u detí, tak aj u dospelých.

Pavková (2002) rozlišuje sféru voľného času od sféry povinností. Vo svojej práci z roku 2002, s. 13 uvádza, že tiež do voľného času detí a mládeže nepatria vyučovanie a činnosti, ktoré s ním súvisia, sebaobsluha, základná starostlivosť o zovňajšok a osobné veci, povinnosti spojené s chodom rodiny, domácnosti, výchovného zariadenia a ďalšie vzdelávanie. Do voľného času nezahrňuje ani činnosti, ktoré

zabezpečujú biologickú existenciu (jedlo, spánok, hygiena, zdravotná starostlivosť).

Voľba správneho využitia tohto času má nesmierny význam hlavne u detí a mládeže, keďže veľkou mierou prispieva k formovaniu ich osobnosti a výchove. Jeho nesprávne využitie môže viesť k sociálno-patologickým javom u detí a následne spoločnosti.

Voľný čas *je spoločenský produkt*, ktorý sa objavuje na určitej úrovni rozvoja spoločnosti a je významnou spoločenskou hodnotou. Voľný čas je časový úsek, v ktorom jedinec slobodne rozhoduje o sebe, svojich aktivitách. Súbor aktivít vo voľnom čase tvorí základ životného štýlu človeka, sociálnych skupín, teda celej spoločnosti (Průcha, 2009, s. 738).

Voľný čas *je činnosť, do ktorej vstupuje človek s očakávaním, zúčastňuje sa na nej na základe svojho slobodného rozhodnutia a táto činnosť mu prináša príjemné zážitky a uspokojenie* (Hofbauer, 2004, s. 13). Autor tiež uvádza, že voľný čas je čas, kedy človek nevykonáva činnosti pod tlakom záväzkov, ktoré vyplývajú z jeho sociálnych rolí.

Žbirková (1986) uviedla, že *voľný čas detí a študentov chápeme ako čas, ktorý im zostane po vyplnení všetkých povinností – od príchodu zo školy domov po skončení prípravy na vyučovanie, napísaní úloh a po splnení domácich a iných povinností až po večerný spánok*.

Važanský (2001) chápe poňatie voľného času dvoma smermi:

- *pozitívne poňatie* voľného času ako priestoru charakteristického voľnosťou a slobodným vykonávaním. K tomuto smeru sa prikláňajú aj významní odborníci v oblasti voľného času, Pavková (2002), Hofbauer (2004), Nemeč (2002) a ďalší,
- *negatívne poňatie*, v ktorom voľný čas autor chápe ako zostávajúcu dobu z dňa, ktorá jedincovi ostane po odčítaní času venovanému štúdiu, práci, povinnostiam a uspokojovaniu základným potrebám.

Význam voľného času v živote človeka potvrdzuje aj Maniová (2004), ktorá uvádza, že voľný čas je najvýznamnejší fenomén súčasnej modernej doby, ktorý je dôležitou súčasťou života v každom veku, ako čas oddychu, regenerácie, uvoľnenia, zábavy, spoločenských kontaktov, seberealizácie v záujmových a iných činnostiach. Je to čas po odpočítaní pracovného času a času potrebného na ďalšie povinné aktivity, ako sú uspokojenie biologických potrieb, spánok, jedlo, cesta do práce, starostlivosť o rodinu, domácnosť a pod., je to čas, ktorý zostane po splnení si povinností.

Rovnako vníma voľný čas aj Nemeč (2002), podľa ktorého sa jedná o čas, kedy jedinec vykonáva činnosti na základe svojej slobodnej voľby a ktoré mu prinášajú pocity uspokojenia a uvoľnenia.

Podľa Novotnej (2017, s. 103) oblasť povinností zahŕňa (z hľadiska dospelých) zamestnanie, starostlivosť o domácnosť a rodinných príslušníkov, činnosti nevyhnutné k zabezpečeniu biologických funkcií a časové straty súvisiace s plnením povinností. Oblasť voľného času zahŕňa (z hľadiska dospelých) odpočinok, rekreáciu, zábavu, záujmové vzdelávanie, dobrovoľnú verejno-prospešnú činnosť a časové straty s týmito činnosťami súvisiace¹.

¹ Čas, ktorý venujeme fyziologickým potrebám, domácnosti a pod. je niečo medzi pracovným a voľným časom. Podobne ako pracovný čas, aj tento je nevyhnutný na

Pojem voľný čas (z hľadiska detí a mládeže) zahŕňa odpočinok, rekreáciu, zábavu, záujmové činnosti, dobrovoľnú spoločensky prospešnú činnosť a časové straty s týmito činnosťami spojené.

Do voľného času nepatrí (z hľadiska detí a mládeže) vyučovanie a činnosti s tým súvisiace, sebaobsluha, základná starostlivosť o zovňajšok a osobné veci, povinnosti spojené s chodom rodiny, domácnosti, výchovného zariadenia, ďalšie uložené vzdelávanie a ďalšie časové straty.

Brindza (2000), ktorý sa venuje problematike voľného času detí, diferencuje dvadsaťštyri hodín na:

- *mimopracovný čas*, je čas, v rámci ktorého deti vykonávajú činnosti potrebné na uspokojenie biologicko-fyziologických potrieb (spánok, hygiena, pomoc v domácnosti),
- *pracovný čas* trávia deti v škole na povinnom i nepovinnom vyučovaní, na doučovaní, záujmových krúžkoch, pri príprave na vyučovanie, cesta do a zo školy.

Voľný čas Brindza definuje ako čas, ktorý dieťaťu ostane na relatívne slobodné využitie po splnení povinností vyplývajúce zo školskej dochádzky, po vykonaní ďalších nevyhnutných povinností, prípadne uložených prác a činností, ktoré vyplývajú z potreby realizácie jeho existencie. Činnosti, ktoré deti vykonávajú vo voľnom čase, delí na:

- a) športovo-rekreačné aktivity, hry, zábava,

fungovanie osobnosti i spoločnosti a vyžaduje si veľa energie. Pozostáva zo starostlivosti o domácnosť, starostlivosti o seba a rodinu (výchova, učenie, resp. vzdelávanie, služby ako nakupovanie, pranie, rôzne opravy, výchova detí, starostlivosť o ne, starostlivosť o seba a pod.). Táto časť disponibilného času je nevyhnutná pre zdravie, rovnováhu, ale podobne ako vo voľnom čase je tu prítomný individuálny výber, zmena činnosti (Chomová, 2009, s. 29).

- b) aktivity kultúrno-umeleckého typu,
- c) fyzické aktivity,
- d) voľný čas nenaplnený činnosťou.

Z prác Dumazediera (1962), Kratochvílovej (2010), Hofbauera (2004) je možné nahliadať na voľný čas dvojako:

- *ako na činnosť* - z hľadiska činnosti popisuje voľný čas ako aktivitu, do ktorej vstupujeme s očakávaniami, zúčastňujeme sa jej zo svojej slobodnej vôle a táto aktivita nám prináša príjemné zážitky a uspokojenie. Dumazedier (In Kratochvílová, 2010) charakterizoval voľný čas ako dobrovoľnú činnosť, vykonávanú za účelom oddychu, pobavenia, rozvoja znalostí, spoločenskej participácie a rozvoja tvorivých schopností, a to po uvoľnení sa z pracovných, rodinných a spoločenských záväzkov.
- *ako na dobu* - z hľadiska doby píše o čase, počas ktorého vykonávame také činnosti, ktoré nepodliehajú tlaku záväzkov a zároveň, ktoré vyplývajú zo sociálnych rolí, hlavne z deľby práce a z potreby zachovávať a rozvíjať svoj život.

2.2 Historický vývoj vnímania voľného času

Spôsoby, ako dobre využiť voľný čas v minulosti vyzerali inak ako dnes (Kratochvílová, 2010, Kominarec, 2003, Pávková, 2002). Voľný čas existuje od nepamäti a vývojom spoločnosti sa jeho ponímanie a obsah činností vyvíjal a menil.

Pravek

Pavličková, Kollárová (2018) uvádzajú, že v najstaršom historickom období, teda v období praveku, sa o konkrétnom voľnom čase nedá hovoriť. Vzhľadom k tomu, že prvotnou snahou pravekých ľudí boli prežiť, svoj denný čas teda využívali predovšetkým pre získavanie potravy a venovali sa starostlivosti o seba. Čas mal charakter striedania činností, spravidla práce a oddychu, čo je podoba biologického tempa života človeka.

Starovek

Kultúrne vplyvy v antickej Sparte a Aténach ovplyvnili aj oblasť vnímania a realizovania voľného času.

Staroveká Sparta

Cieľom výchovy v Sparte bola výchovy bojovníka. Zacieleniu výchovy sa podriaďovala výchova a vzdelávanie. Pokiaľ neboli Sparťania na vojenskej výprave, trávili svoj čas zborovými tancami, na hostinách, lovom, telesnými cvičeniami. Boli totiž jedinými mužmi na dvere, pre ktorých bola vojna vítaným spôsobom odpočinku, oddychu od denného vojenského drilu (Pavličková, Kollárová, 2018).

Staroveké Grécko a Atény

Zacielenie výchovy a vzdelávania bolo zamerané na kalokagatiu (harmóniu tela i duše). Voľný čas bol venovaný samovzdelávaniu a sebazdokonaľovaniu, a to po telesnej, no najmä duševnej stránke. Podľa Szirmaiovej (2011) pre gréckych občanov bola práve škola miestom odpočinku, rozhovorov, dobrovoľného nadobúdania vedomostí, ktoré bolo opakom práce a povinností. To nasvedčuje tomu, že vzdelávanie a výchova sa spájali s voľným časom. U detí bol voľný čas

vo forme hier do 7. roku, potom nastupovali do školy, dôležitá bola *kalokagatia* (vychovať ideálneho človeka fyzicky a duševne harmonického). Už v starovekom Grécku sa začína hovoriť o voľnom čase. Ten začína byť súčasťou nielen výchovy a vzdelávania, ale celkovo života slobodných občanov. Toto využitie spájali so školou. Významnými osobnosťami tohto obdobia boli Sokrates, Platón, Aristoteles, ktorí kládli dôraz na výchovu a vzdelanie.

Sokrates sa zameriaval na človeka, na jeho etické problémy, ľudské šťastie, kládol dôraz na rozvoj cností (arete), ktoré v jeho ponímaní znamenali rozvoj rozumu. Zdôrazňoval sebazpoznanie, ktorému pripisoval širší obsah a hlbší zmysel. Sebazpoznanie ako poznanie vlastného vnútorného sveta človeka malo význam pri uvedomovaní si zmysluplnosti človeka, duševného zdravia, harmónie vnútorných síl i vonkajšej činnosti. Uspokojenie z mravného správania malo byť podľa Sokrata najvyšším šťastím a najvyššou hodnotou, ktorú je možné dosiahnuť neustálym vzdelávaním. Ako prvý použil pojem psyché v súvislosti s inteligenciou a charakterom. Ľudské nedostatky a hranice chápania považoval za dôležitý prvok učenia (Kollárová, Pavličková, 2018).

Platón sa prikláňal k priebežnému rozvoju poznania vlastnej osobnosti i obzoru vedomostí človeka prostredníctvom aktívneho trávenia voľného času. Diferencoval pracovný čas od voľného slobodného času, takisto vyzdvihol význam zážitkov v detskom veku.

Aristoteles rozvinul umenie dialektiky ako umenia systematickej diskusie a dedukovania z uznávaného názoru. Veril, že poznanie je odvodené od zmyslového vnímania a indukcie. Bol presvedčený, že šťastie človeka je tak závislé okrem iného aj z usudzovania, ktoré nespočívalo len v logickom myslení a štúdiu filozofie, ale aj v používaní výnimočných ľudských schopností a zručností v činnosti. Človek sa podľa neho aj

v čase voľna venuje premýšľaniu a sebarozvoju (Kollárová, Pavličková, 2018). Aristoteles považuje voľný čas za príjemný pre človeka, ktorý vedie k blaženosti. Okrem filozofických rozhovorov, rečníctva sa takisto kládol dôraz aj na umenie - výtvarné, hudobné, divadelné...

Stredovek

Kľúčovú a podstatnú úlohu v období stredoveku malo kresťanstvo. Obyvateľstvo sa delilo na feudálov a poddaných, ktorí kresťanské učenie prijali a šíрили ho. Cieľom bolo vychovať oddaného veriaceho človeka. Základom pre voľnočasové aktivity bolo venovanie sa modlitbám a štúdiu svätého písma, ale aj zábava v rôznych formách.

Na vzniknutých univerzitách (Bologna, Sorbona, Coimbra, Salamanka, Cambridge, Oxford, Praha) študovali sedem slobodných umení (gramatika, rétorika, dialektika, astronómia, aritmetika, geometria, muzika). Po prednáškach na univerzitách sa mohli venovať rozmanitým činnostiam. Všeobecne bolo odporúčané sa vyhýbať fyzickým aktivitám, mnohí študenti sa venovali športom (box, zápasenie, loptové hry, šermovanie, lov). Medzi povolené hry patrili šach, kocky, kartové hry. (Kollárová, Pavličková, 2018).

Charakter výchovy dievčat, ktorá prebiehala v kláštoroch, takisto možno prideliť k voľnočasovým aktivitám – tie sa učili vyšívať, spievať, učili sa ručným umeleckým prácam (Kominarec, Kratochvílová, 2010).

Renesancia a humanizmus

Obdobie humanizmus a renesancie prinieslo so sebou mnoho objavov a názorových zmien na spoločnosť. Za významné sa považujú zámorské objavy, rozvoj astronómie, objavenie kníhtlače, ako aj rozvoj kultúry a umenia. Vzniká jezuitské školstvo, ktoré sa stalo populárne

predovšetkým kvôli ohľaduplnému vzťahu k študentom, pre pravidelný režim a prvky zaujímavých pedagogických koncepcií.

Medzi významných predstaviteľov humanizmu patria:

Thomas Moore, ktorý vo svojom diele *Útopia*, odporúčal obyvateľom ostrova denne pracovať 6 hodín v produktívnych odboroch a voľný čas mali venovať sebazdelávaniu, umeniu, prednáškam, štúdiu a zároveň sa môžu zúčastňovať spoločenských hier a koncertov.

J. Amos Komenský, ktoré snahy boli okrem výchovy k určitému povolaniu alebo postaveniu v spoločnosti, orientovať sa na výchovu k ľudskosti a všeobecnej vzdelanosti. Komenského prístup k edukácii ako koncepcia demokratického, univerzálneho vzdelávania obsahu myšlienky a pokrokové názory na trávenie času detí, mládeže v čase mimo vyučovania. Čas žiakov Komenský rozdelil čas na prácu – vyučovanie, na zábavu – voľný čas, oddych, a na spánok. Dôležitým prvkom v čase voľna bola hra, ktorá mala slúžiť duševnému osvieženiu pri plnení školských povinností. Komenský rozlišoval hry na: telesné hry – slúžili telesnému zdraviu, cvičenia, vychádzky do prírody; tematické hry – mali by vychádzať z pozorovania prirodzených životných situácií a z pozorovania prírody, stolové hry – odporúčal šach, neodporúčal hry v kocky a karty, divadelné hry – zdôrazňoval ich význam pri osvojovaní a precvičovaní učiva, pri rozvoji duševných schopností, pri motivácii k vyšším cieľom, ako aj pri výchovnom hľadisku (Kollárová, Pavličková, 2018, s. 11).

Jean-Jacques Rousseau kladie dôraz na prirodzenú výchovu a čas voľna pre deti.

Johann Henrich Pestalozzi zástanca prirodzenej výchovy, ktorá je cestou ku šťastiu, pretože sa postupne s vekom človeka uspokojujú prirodzené a základné potreby – najskôr v rodine, potom vzdelávaním a napokon uplatnením v práci.

Vzdelávanie podľa Lenča (2010) pretrvávalo ako výsada mocných ako jedna z foriem vyplňania voľného času. S problematikou voľného času sa spája aj Francois Rabelais a John Lock, ktorí kladú dôraz na zdravý životný štýl, odmietanie obmedzovania slobody detí, nový program výchovy, ale aj Vittorino da Feltre, ktorý založil „Dom radosti“ v Mantove.

Obdobie osvietenstva

Osvietenstvo ako kultúrne hnutie a filozofický smer je charakteristický empirizmom, racionalizmom, filantropizmom. Dôraz je kladený na vzdelanie, telesnú, pracovnú, sexuálnu výchovu. Školy boli v prírodnom prostredí a dôležitý bol mimoškolský život, hry v teréne a výlety. Prínosom bol školský zákon Ratio educationis z roku 1777, ktorý venuje pozornosť práve mimoškolským aktivitám detí a mládeže.

18. a 19. storočie

Rozvoj poľnohospodárstva a remeselníctva, šírenie pokrokových myšlienok prispeli k potrebe zmien v oblasti kultúrnej, politickej i národnej. Vzhľadom k tomu sa takmer všetky názory na aktivity v čase voľna, teda aj aktivity štúrovcov, orientovali na rozvoj vzdelanosti širokej verejnosti a tvorivosti ducha. Tomuto cieľu smerovalo aj zakladanie rôznych inštitúcií, akými boli nedeľné školy, čítárne, knižnice, rôzne spolky, vydávanie novín a pod.

Samuel Ormis popisuje hru ako základnú činnosť dieťaťa, ktorá má veľký význam pre jeho zdravý rozvoj osobnosti a je potrebné ju využívať v školskom a mimoškolskom čase (Kollárová, Pavličková, 2018).

20. storočie

S premenami práce a životného štýlu obyvateľstva, ako aj s industrializáciou, sú spojené počiatky novodobejšie chápanie voľného času. Vytvárali sa riadené inštitúcie, ktoré sa výchove detí mládeže mimo vyučovania cielene venovali. Na začiatku 20. storočia vznikali spolky – Orol, Sokol, Skauting. Celkovo sa zameriavali na relaxačné a telovýchovné trávenie voľného času detí, mládeže a dospelých. Po 2. svetovej vojne sa v Európe vyprofilovali tri na seba nadväzujúce etapy ponímania voľného času:

- tesne po vojne a v 50. tých rokoch prevažovala orientácia na zotavovaciu, rekreačnú a regeneračnú funkciu voľného času, čo slúžilo k obnove pracovných síl človeka.
- 60.-70. roky – typická bola konzumná forma voľného času. Voľný čas slúžil na míňanie peňazí, cestovanie, televíziu, módu a pod. V školskej politike silnejú tendencie pre zjednotenie výchov-vzdelávacieho procesu školy a mimoškolských zariadení. Vznikajú pre 1.-5. ročník školské družiny a pre žiakov 5.-9. ročníka školské kluby ako súčasť základnej deväťročnej školy.
- 80. roky – profiloval sa názor, že človek má svoj čas využívať intenzívnejšie a uvedomelejšie. Aj preto sa začal klásť dôraz na vzdelávanie, resp. aj na vysokoškolské vzdelávanie vychovávateľov.

Michel Damay – napísal jednu z komplexných prác o voľnom čase detí a mládeže, ktorú vydal už pred 2. svetovou vojnou. Vymedzil v nej biologickú, sociálnu, politickú a pedagogickú dimenziu voľného času.

Joffre Dumazedier po 2. svetovej vojne upozornil na psychologický aspekt voľného času a vplyv práce. Prináša zábavu, rozptýlenie, a to cez

hru, divadlo, kino, zdôrazňuje rozvoj intelektuality, umenia, telesnej stránky osobnosti, tvorivosti a vzdelanie-

Alexander Kaminski vymedzil tri hlavné spôsoby realizácie voľného času: odpočinok, zábava, aktivity rozvíjajúce osobnosť (vzdelanie-verejné činnosti – amatérske aktivity).

Roger Sue upozornil na funkcie voľného času:

- psychologická (uvoľnenie, zábava, rozvoj),
- sociálna (socializácia, symbolická príslušnosť k niektorej sociálnej skupine),
- terapeutická,
- ekonomická (pozitívny vplyv na uplatnenie človeka v profesijnej oblasti, chápanie voľného času ako prežívanie) (Kollárová, Pavličková, 2018).

Až po roku 1989 sa začali zásadné zmeny spojené s pluralizmom a demokraciou.

2.3 Pohľady na voľný čas

Voľný čas je problematikou, na ktorú je možné nazerať z viacerých pohľadov, pričom každý vyzdvihuje inú podstatu voľného času. Važanský (2001 s. 23) uvádza, že existujúce množstvo pokusov definovať voľný čas siahajúcich od zdôrazňovania niektorých ekonomických, filozofických, sociologických, psychologických pedagogických alebo kultúrne kritických momentov až k negácii významu takýchto spôsobov vysvetľovania. Podľa Selickej a kol. (2015, 31-33) môžeme na voľný čas nazerať z rôznych hľadísk čomu zodpovedá množstvo definícií, z ktorých vyplýva rozdielnosť a pestrosť základných charakteristík. Aj práve preto sa voľným časom zaoberajú ďalšie vedy: sociológia, psychológia, filozofia, ekonómia, ekológia, biológia, história.

Všetky prístupy týchto vied k problematike tohto pojmu sú úzko prepojené.

Pavková a kol. rozlišuje päť rôznych pohľadov na voľný čas:

1. *ekonomické hľadisko* – z tohto hľadiska je dôležité, koľko prostriedkov investuje spoločnosť do voľného času, a či a akým spôsobom sa aspoň čas týchto prostriedkov vráti. V trhových ekonomikách je priemysel voľného času samostatným a väčšinou dobre ziskových odvetvím, ktorý však často rezignuje na vzdelávacie ciele a kultiváciu osobnosti. O úrovni spoločnosti vypovedá aj to, koľko sú ľudia ochotní investovať do voľného času. Pretože prostriedky, ktoré vložia do využívania voľného času, sa im v budúcnosti vrátia;
2. *sociologické a sociálno-psychologické hľadisko* – v centre pozornosti stojí voľný čas ako činnosť, ktorá prispieva k utváraniu medziľudských vzťahov a i to, či pomáha tieto vzťahy kultivovať. Spadá sem aj rodina, ktorá je veľmi dôležitým činiteľom vývoja jedinca i v oblasti voľného času. Jediniec v rodine získava ako pozitívne, tak i negatívne vzory. Rodičia by však mali ponechať dieťaťu slobodu pri výbere jeho záujmovej činnosti. Okrem rodiny sú ďalšími sociálnymi vplyvmi masmédiá, ktoré poskytujú prevažne pasívne trávenie voľného času (Janiš, 2009). Sociologický prístup identifikuje a analyzuje relevantné faktory, ktoré voľný čas ovplyvňujú, napr. demografické údaje, faktor času, ktorý človek venuje voľnočasovým aktivitám a pod.;
3. *politické hľadisko* – z tohto hľadiska sa sleduje, ako a do akej miery bude štát svojimi orgánmi zasahovať do voľného času obyvateľstva, aká bude školská politika, či bude v rámci školského systému venovaná oblasti voľného času patričná pozornosť. Je však

dôležité prihliadať na to, aby pri ovplyvňovaní voľného času detí a mládeže zo strany politiky neboli narušené jeho špecifiká;

4. *zdravotno-hygienické hľadisko* – v oblasti voľného času sa predovšetkým sleduje, ako možno podporovať zdravý telesný a duševný vývoj človeka. Pozornosť sa venuje usporiadaním denného režimu, rešpektovaniu krivky výkonnosti jedinca, hygiene prostredia, sociálnych vzťahov a duševného života. Toto hľadisko upozorňuje na to, že správne využívanie voľného času sa pozitívne prejavuje na zdravotnom stave každého človeka;
5. *pedagogicko-psychologické hľadisko* – sledujú sa vekové a individuálne zvláštnosti a ich rešpektovanie vo voľnom čase. Zároveň si všimame, či, do akej miery a akým spôsobom činnosti voľného času prispievajú k uspokojovaniu biologických a psychologických potrieb človeka (Pávková a kol., 2002). Z psychologického hľadiska sa voľným časom psychológia zaoberá najmä z dôvodu rozvoja jednotlivých vlastností osobnosti človeka;
6. *filozofické hľadisko* – filozofia nazerá na voľný čas najmä z axiologického² hľadiska, teda ako určitú hodnotu. Kučerová, ktorá uvádza, že „voľný čas je nesmierna hodnota, ale nie hodnota sama osebe a sama pre seba, ale ako neobmedzená možnosť človeka vrátiť sa k sebe samému, k svojmu autentickému plnému životu, premýšľať o hodnotách, uvedomovať si ich ohrozenie a venovať sa ich záchrane“ (Kučerová, In: Spousta, 1994, s. 17). Podľa Krystoňa (2009, s. 12) je dôležité vnímať:
 - individuálnu hodnotu voľného času, ktorá sa spája s možnosťou sebarealizácie človeka. Voľný čas je, okrem iného, časom na

² Axiologizácia znamená hodnotovú výchovu, výchovu k hodnotám.

uspokojovanie individuálnych, špecifických záujmov a potrieb človeka a v tomto smere predstavuje fundamentálny prvok aj pre rozvoj jeho tvorivosti,

- sociálnu hodnotu voľného času, ktorá je spojená s vytváraním podmienok na zdravý životný štýl ľudí každého veku zo strany spoločnosti, ale aj s preventívnym potenciálom, ktorý voľnočasové aktivity, pri ich efektívnej koordinácii, jednoznačne majú;
- edukačnú (pedagogickú, andragogickú, resp. geragogickú) hodnotu voľného času ako elementu, ktorého existencia v podobe hromadného javu primárne determinuje realizáciu neformálnych edukačných aktivít. Na záver tejto enumerácie treba dodať, že najmä v ostatných dekádach sa voľným časom začali zaoberať aj dovedy netypické odbory. Ide najmä o voľný čas ako predmet ekonomického záujmu. V ekonomicky stabilizovaných spoločnostiach sa už dlho hovorí o „priemysle voľného času“ a prienik komerčných aktivít do tejto sféry života človeka je aj u nás realitou. Je príznačné, že pre túto oblasť podnikania je jednou zo základných podmienok úspechu práve kreativita a inovatívnosť.

2.4 Funkcie voľného času

Voľný čas ako integrálna súčasť života človeka v každom vekovom období má význam vo viacerých zložkách ľudského života. Pre človeka má význam najmä na regeneráciu, uvoľnenie, zábava, sociálne kontakty, seberealizáciu v oblasti záujmov. Voľný čas preto plní viacero funkcií, na ktorých naplňovaní by sa spoločnosť a výchova vo voľnom čase mali aktívne podieľať. Tieto funkcie popísalo viacero odborníkov. Ich

jednotlivé rozdelenia sú však i v tejto oblasti do určitej miery rozdielne. Dumazedier (In Kratochvílová, 2010) za základné funkcie voľného času vymedzuje odдых, zábavu a rozvoj osobnosti. Z jeho názorov neskôr vychádzajú aj iní slovenskí a českí sociológovia ako Fillipcová (1966), Lokajíčková (1974) alebo Bláha (1972), na ktorého koncepciu v súčasnosti nadväzuje Kratochvílová (2010). Vychádzajúc z viacerých odborných štúdií, prác, ktoré pojednávajú o voľnom čase a vymedzujeme nasledovné funkcie voľného času:

- **zdravotno-hygienická funkcia**, ktorá sa označuje aj ako kompenzačná/odpočinková. Ide o kompenzáciu, vyrovnanie pracovného, študijného zaťaženia žiakov z vyučovania v škole, z ďalších povinností súvisiacich so školou a s rodinou. Jej obsahom sú také aktivity, ktoré slúžia k obnoveniu fyzických a psychických síl, a tým prispievajú k zdravému telesnému a duševnému vývinu jedinca. Podľa Babiakovej a kol. (2007) táto funkcia spočíva predovšetkým v dodržiavaní psychohygienických princípov a v striedaní aktivít rozličnej formy. Myslí tým pravidelné striedanie pracovných činností a odдыхu a povinných a dobrovoľných aktivít. Z psychohygienického hľadiska je dôležitá samotná existencia voľného času. Je veľmi škodlivé pre duševné a fyzické zdravie, ak človek nemá vo voľnom čase dostatok možností odдыхu, kompenzácie záťaže, povinností, alebo ak má dlhodobý nedostatok voľného času,
- **formatívno-výchovná funkcia** - vyjadruje možnosti vplyvu na formovanie osobnosti, jej potrieb záujmov, schopností, návykov, rozvíjania motivácie, tvorivosti, výchovu mravných vlastností charakteru, pozitívneho vzťahu k hodnotám (vrátane vzťahu k voľnému času) a k hodnotovým orientáciám, na čo sú lepšie

podmienky vo voľnom čase ako na vyučovaní. Základným zmyslom je vytvárať vhodné podmienky na sebarealizáciu a rozvoj osobnosti vo voľnom čase. V tom je najväčší spoločenský a pedagogický význam výchovného ovplyvňovania voľného času (Kocová, 2011). Ide o vytváranie možností pre ovplyvňovanie formovania a rozvoj osobnosti vrátane jej potrieb, záujmov, schopností, návykov, tvorivosti, mravnosti a hodnotám. Táto funkcia je však limitovaná faktormi, akými sú vek, pohlavie, zdravotný stav a pod.

- **vzdelávacia funkcia** – v rámci voľného času sa vytvára priestor aj pre vzdelávanie. Človek môže získať množstvo informácií z mnohých oblastí spoločenského života, vedy, kultúry, technológií. Vzdelávanie v rámci voľného času je možné prostredníctvom aktívnej účasti na voľnočasových aktivitách, participácii na podujatiach, štúdiom odbornej literatúry, realizovaním projektov. Podľa Kocovej (2011) proces vzdelávania sa môžeme realizovať formou skupinovej práce, tiež individuálne prostredníctvom konzultácií, poradenskej činnosti, individuálnej prípravy na súťaže, olympiády, stredoškolskú odbornú činnosť,
- **sebarealizačná funkcia** - funkcia sa chápe v zmysle voľného času ako priestoru pre uspokojovanie a rozvíjanie individuálnych potrieb, záujmov, sklonov a schopností človeka. Podstatou je široká ponuka záujmových činností, ktoré človek robí dobrovoľne, rád, podľa vlastného výberu a v ktorých má možnosť uplatňovať svoje túžby, predstavy a individuálne predpoklady. Kratochvílová (2010) poukazuje na dôležitý fakt, že človek sa môže sebarealizovať v záujmových aktivitách dvojakého charakteru – pozitívneho aj negatívneho. Pod negatívnym pojatím sebarealizácie

chápe nevhodné protispoločenské konanie, napríklad za účelom získania uznania,

- **socializačná funkcia** – uvádzaná je aj pod pojmom spoločenská predstavuje socializáciu človeka, jeho začlenenie do spoločnosti, aktívne začleňovanie do spoločnosti, kolektívu, do rôznych vzťahov a prijímanie rolí, ktoré zastáva. Socializačná funkcia znamená vytváranie podmienok na tvorbu vzájomných vzťahov prostredníctvom podujatí, výletov, hier, súťaží, besied, záujmových útvarov. Prostredníctvom socializácie sa má človek k dispozícii možnosť osvojiť si spoločenské normy, vzory správania ale aj možnosti sociálneho učenia v prirodzených situáciách života,
- **preventívna funkcia** - pozostáva z poskytovania rozličných možností zaujímavých ponúk na hodnotné využívanie voľného času v záujmovej a inej činnosti, pri zábave, rekreácii v spoločensky primeranom obsahu a formách s možnosťami uplatnenia pozitívnych ambícií, osobných aspirácií, túžob, ktoré s účinnou ochranou pred konzumným spôsobom života i trávením voľného času, pred negatívnymi spoločenskými javmi (Kocová, 2011). Umožňujú predchádzať sociálnopatologickým javom, ktoré sú v konečnom dôsledku nemierené i proti samotnej osobnosti – jej zdraviu, rozvoju, uplatnenia sa v živote atď. Typickými príkladmi sú kriminalita, závislosť na drogách a alkohole, šikana a pod. Najviac ohrozenou vekovou kategóriou sú mladí ľudia. Najúčinnějšíou formou prevencie u tejto vekovej skupiny je primárna prevencia vo voľnom čase ako súčasť výchovy. Nevyhnutným predpokladom prevencie u detí je však dostatočné vytváranie príležitostí na hodnotné využívanie voľného času a formovanie správnych postojov k voľnému času z hľadiska

individuálnych aj spoločenských hodnôt (Hasajová, Hrkotová, 2014).

Voľný čas v živote človeka zohráva dôležitú a špecifickú rolu v každom veku. Nakoľko sa jedná o čas určený na spánok, odpočinok, regeneráciu po fyzickej i duševnej stránke, zábavu a kontakty s priateľmi, vlastné uspokojenie v sebarealizácii, potrebách a záujmoch, je preto nepochybne významnou a neoddeliteľnou súčasťou života jedinca (Kratochvílová, 2010). Voľný čas je teda významnou súčasťou života človeka, určeného na oddych, doplnenie fyzických i psychických síl, zábavu a sebarozvoj či sebarealizáciu. Poskytuje priestor, v ktorom človek môže rozvíjať svoje schopnosti a záujmy a zároveň sa socializuje v spoločnosti a učí sa jej hodnotám a normám.

2.5 Voľný čas v slovenských a zahraničných dokumentoch

- Dohovor o právach dieťaťa
- Charta výchovy pre voľný čas
- Konceptia rozvoja práce s mládežou na roky 2016-2020

Dohovor o právach dieťaťa

Právo dieťaťa na voľný čas je zakotvené v medzinárodnom dokumente Dohovor o právach dieťaťa, prijaté valným zhromaždením OSN v roku 1989v New Yorku, ktoré podpísala aj Slovenská republika. Článok 31:

1. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou dohovoru, uznávajú právo dieťaťa na odpočinok a voľný čas, na účasť na hre a odychovej činnosti zodpovedajúcej jeho veku, ako aj na slobodnú účasť na kultúrnom živote a umeleckej činnosti.

2. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou dohovoru uznávajú a zabezpečujú právo dieťaťa a všestrannú účasť na kultúrnom a umeleckom živote a napomáhajú to, aby sa deťom poskytovali zodpovedajúce a rovné možnosti v kultúrnej, umeleckej oblasti, oddychovej činnosti a využívaní voľného času (Dohovor o právach dieťaťa, 1991, s. 508).

Kratochvílová (2004, s. 80-81) uvádza, že detské práva sú súčasťou ľudských práv. Východisko ich filozofie je poznanie, že dieťa je komplexná, úplná, plnohodnotná ľudská bytosť, ktorá má špecifické potreby pre zdravý vývin. Dospelí majú povinnosť rešpektovať práva detí a vytvárať podmienky na ich realizáciu. V Dohovore sa dieťaťom rozumie každá ľudská bytosť do 18 rokov veku. Obsah tohto dokumentu sa má uplatňovať v každej oblasti práce s deťmi a dospievajúcou mládežou. Dohovor obsahuje komplexný a celostný pohľad na základné a špecifické práca detí na život, zdravý vývin, starostlivosť, výchovu, vzdelanie, ochranu, pomoc, ale aj právo dieťaťa na voľný čas.

Charta výchovy pre voľný čas

Dokument Charta výchovy pre voľný čas spracovala komisia pre výchovu a vzdelávanie Svetového združenia pre rekreáciu v roku 1993 (Kratochvílová, 2004, s. 86). Podľa Krystoňa (2003, s. 26) má charta za cieľ „informovať vlády, nevládne organizácie a vzdelávacie systémy o význame a prínosoch voľného času, výchovy vo voľnom čase a výchovy pre voľný čas. Autor tiež uvádza, že z hľadiska voľného času ako základného sociálneho a pedagogického faktoru je dôležité spomenúť v súvislosti s ňou nasledovné state:

- *voľný čas a voľnočasové aktivity predstavujú špecifickú oblasť ľudského života, prinášajúcu človeku zvláštny prospech: radosť zo slobody, priestor pre tvorivosť, uspokojenie, radosť, potešenie, šťastie. Poskytuje príležitosť pre širokú škálu možností sebavyjadrenia a činností, ktoré v sebe zahrňujú prvky telesné, duševné, sociálne, umelecké a duchovné,*
- *voľný čas predstavuje jeden z najdôležitejších zdrojov osobnostného, spoločenského a ekonomického rozvoja a významne prispieva ku kvalite života. Voľný čas predstavuje kultúrny statok a priemyselné odvetvie, ktoré vytvára pracovné miesta, tovary, služby. Na kvalitu voľného času majú vplyv faktory politické, ekonomické, sociálne, kultúrne a stav životného prostredia, ktoré môžu kvalitné prežívanie voľného času podporovať alebo sťažovať.*
- *voľný čas predstavuje celkové zdravie a pohodu. Ponúka celý rad príležitostí umožňujúcich jednotlivcom aj skupinám výber činností a skúseností, ktoré zodpovedajú ich potrebám, záujmom a hodnotám. Voľný čas má pre ľudí najväčší prínos vtedy, keď môžu spoluurčovať spôsob, akým ho budú tráviť,*
- *voľný čas je základným ľudským právom a nikomu nesmie byť odopieraný na základe pohlavia, sexuálnej orientácie, veku, rasy, náboženstva, viery, zdravotného stavu, postihnutia alebo ekonomického postavenia,*
- *rozvoju voľného času napomáha zabezpečenie základných životných podmienok ako je bezpečie, obydlie, potrava, zdroj finančných prostriedkov, vzdelanie, udržateľné zdroje, rovnosť a sociálna spravodlivosť,*
- *voľný čas nemožno oddeliť od iných životných cieľov, pretože ľudská spoločnosť je zložitá a vzájomne mnohonásobne prepojená*

system. Pre dosiahnutie telesnej, psychickej a sociálnej pohody je potrebné, aby si jedinec alebo skupina dokázali stanoviť ciele a dosahovať ich, aby sa im darilo uspokojovať svoje potreby mohli vytvárať pozitívne vzťahy so svojim okolím,

- *voľnočasovými aktivitami môžeme eliminovať problémy* – pre mnoho súčasných spoločností je charakteristická rastúca nespokojnosť, stres, nuda, nedostatok pohybu, strata tvorivosti a odcudzenie medzi ľuďmi,
- *socioekonomické transformačné procesy majú vplyv na spôsob trávenia voľného času* – tieto zmeny prebiehajú v mnohých spoločnostiach na celom svete a vedú k významným zmenám v množstve voľného času, ktorý má jedinec počas života k dispozícii, tieto zmeny budú mať veľký vplyv na spôsob trávenia voľného času a ovplyvnia dopyt a ponuku v oblasti tovarov a služieb pre voľný čas.

Koncepcia rozvoja práce s mládežou na roky 2016-2020

Koncepcia rozvoja práce s mládežou na roky 2016 – 2020 je strategickým dokumentom štátnej politiky, ktorý špecifikuje prioritné ciele štátu v oblasti práce s mládežou do roku 2020. Nadväzuje na Stratégiu Slovenskej republiky pre mládež na roky 2014 – 2020 tým, že prispieva k napĺňaniu strategických cieľov pre oblasť práce s mládežou, ako jednej zo základných tematických priorít dokumentu, predovšetkým tematickú oblasť č. 9: „Práca s mládežou“³.

³ Zákon č. 282/2008 Z. z. Zákon o podpore práce s mládežou a o zmene a doplnení zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Tento zákon upravuje podporu práce s mládežou, neformálne vzdelávanie v oblasti práce s mládežou, financovanie práce s mládežou, akreditáciu vzdelávacích programov v oblasti práce s mládežou (ďalej len „akreditácia“), a dobrovoľnícku službu v rámci práce s mládežou.

Pod prácou s mládežou rozumieme cieľavedomú činnosť, ktorá reaguje na potreby mladých ľudí a vedie k pozitívnemu rozvoju ich osobnosti, aby sa dokázali plnohodnotne uplatniť v živote. Konceptia vychádza z nasledovných princípov:

- práca s mládežou stavia na aktuálnej situácii mladého človeka a snaží sa naplňať jeho potreby,
- napomáha reálnemu uplatňovaniu práv mladých ľudí,
- smeruje k zabezpečeniu celkovej kvality života mladých ľudí,
- pracuje pre spoločné dobro jednotlivcov, komunít a spoločnosti,
- uznáva dôležité miesto mimovládneho sektora v dosahovaní výsledkov v práci s mládežou,
- uplatňuje systematický a komplexný prístup k práci s mládežou, ktorý je postavený na partnerstve, spolupráci a integrovanom prístupe všetkých aktérov (mladých ľudí, miestnych a regionálnych samospráv, štátnej a verejnej správy, mimovládnych organizácií, ďalších organizácií, inštitúcií, jednotlivcov, podnikateľského sektora, médií a celej spoločnosti),
- kvalitná práca s mládežou nemôže byť realizovaná bez adekvátnej finančnej podpory⁴.

Výchove vo voľnom čase (formálne, neformálnej i informálnej sa venujú viaceré dokumenty, zákony platiace na Slovensku.⁵

⁴ https://www.minedu.sk/data/files/5762_koncepcia_prace_s_mladezou.pdf

⁵ Učiace sa Slovensko , Dostupné na https://www.minedu.sk/data/files/7532_uciace-sa-slovensko2017.pdf

Národný program rozvoja výchovy a vzdelávania, Dostupné na <https://www.minedu.sk/data/att/13285.pdf>

Východiská pre rozvoj pedagogiky voľného času a plnohodnotné trávenie voľného času predstavuje podľa Koutekovej (2006, s. 54):

- Demokraticizácia, rastúci rozsah voľného času umožňuje vytvárať relatívne rovnaké šance pre každú vekovú populáciu.
- Dochádza k vnútornej diferenciacii voľného času, ktorá sa prejavuje v rozsahu, obsahu a prostriedkoch realizácie.
- Prehlbujú sa kontrasty v disponovaní s voľným časom, pribúdajú jedinici frustrovaní nedostatkom voľného času, ale aj takí, ktorých charakterizuje nadbytok voľného času, čo spôsobuje celý rad spoločenských problémov, vznik sociálno-patologických javov.
- V obsahu sa diferenciacia prejavuje na jednej strane pasívnym nič nerobením, konzumným trávením voľného času, ako aj aktivitami s krajným vypätím fyzických a psychických síl.
- Výrazný je posun v spôsoboch trávenia voľného času – od spontánnych a prirodzených foriem k exkluzívnym a exotickým formám.
- Komercializácia rôznorodých foriem trávenia voľného času navodzuje frustráciu z atraktívnosti ponúk a obmedzených finančných možností ich saturovania.
- Dochádza k zmenám v hodnotovom systéme, k destabilizácii pozitívnych hodnôt.
- Trávenie voľného času je ovplyvnené „technizáciou“ spoločnosti, počítačovou technikou, mediálnymi prostriedkami, ktoré vnášajú aj negatívne vplyvy a i.

V dôsledku týchto faktorov dochádza k novému ponímaniu a prístupom v pedagogike voľného času ako aj v trávení voľného času

a eliminácii bariér⁶, ktoré limitujú deti, mládež i dospelých zmysluplne tráviť voľný čas.

Otázky a úlohy:

1. *Utvorte základné prívlastky k pojmu voľnú čas.*
2. *Vyznačte výsek v kruhu koľko máte voľného času v priebehu týždňa, pracovného dňa, cez vikend.*
3. *Definujte vnímanie voľného času v súčasnosti.*
4. *Konkretizujte limity a bariéry, s ktorými sa mladí ľudia a dospelí stretávajú pri realizácii voľnočasových aktivít.*

⁶ **Bariéry** predstavujú predovšetkým:

- *nespokojnosť a nedostatok príležitostí v mieste, kde mladí trávajú väčšinu voľného času,*
- *nedostatok finančných prostriedkov,*
- *výchovné pôsobenie rodičov, keď ako trest využívajú voči svojim deťom zakazovanie obľúbených voľnočasových aktivít,*
- *nedostatok informácií o možnostiach trávenia voľného času a pod.*

3 VÝCHOVY MIMO VYUČOVANIA A VÝCHOVA VO VOĽNOM ČASE

Obsah kapitoly:

- výchova mimo vyučovania,
- funkcie výchovy mimo vyučovania
- výchova vo voľnom čase.

Kľúčové slová: výchova mimo vyučovania, výchova vo voľnom čase, princípy výchovy mimo vyučovania.

Cieľ kapitoly je, aby študent vedel: uviesť rozdiely medzi výchovou mimo vyučovania a výchovou vo voľnom čase, určiť špecifiká výchovy mimo vyučovania, definovať determinanty pôsobiace na výchovu mimo vyučovanie, popísať funkcie výchovy mimo vyučovania.

3.1 Výchova mimo vyučovania

Výchova ako celoživotný proces sprevádzajúci celý život človeka počnúc od výchovy v rodine, v škole voľný čas nevynímajúc. Výchova mimo vyučovania podľa Kratochvílovej (1999) usmerňuje voľný čas do oblasti slobody a voľnosti každého dieťaťa. Popisuje nasledovné odlišnosti a osobitosti výchovy mimo vyučovania:

- *Relatívne autonómny charakter výchovy vo voľnom čase* – výchova sa uskutočňuje mimo povinností detí a vychádza z ich potrieb a záujmov. Kľúčová je dobrovoľnosť, rôznorodosť, pestrosť pri výbere činnosti žiakov. Na aktivitách sa žiaci zúčastňujú osobitne

- podľa vlastného výberu a nie je prísne stanovený obsah plnenia úloh na rozdiel od školského vyučovania, kde sa musia žiaci zúčastňovať povinne činnosti ako celku bez ohľadu na záujmy,
- *Činnostný charakter výchovy vo voľnom čase* - pretože sa edukácia uskutočňuje činnými postupmi a aktivitami vo voľnom čase a naplňajú sa tak hlavné funkcie voľného času. Je zameraný na rôzne oblasti života v konkrétnych aktivitách, napríklad pozorovania, pokusy, konštruktívne činnosti, tvorba projektov, súťaže, výlety. Možnosť ich realizácie je založená na tvorivosti s možnosťou realizovania sa podľa vlastných potrieb a záujmov. Základ tvorí vlastná aktivita a dieťaťa v činnostiach,
 - *Neštandardné prostredie výchovy vo voľnom čase* – výchova vo voľnom čase môže byť organizovaná v rozmanitých prostrediach, a to podľa obsahu činnosti. Môže ísť o priestory telocvične, laboratórií, knižníc, divadiel, kín, ihrísk a iné. Výhodiskom je prispôsobenie priestoru daným potrebám aktivít a detí,
 - *Organizácia činností má relatívne voľnejší charakter* – výchova sa uskutočňuje sa v skupinách, kde deti nemusia byť zoskupené podľa veku, ale aj v heterogénnych skupinách, podstatné je, že ich spája rovnaký záujem. Skupiny nemusia byť stabilné a ich činnosť sa môže uskutočňovať aj nepravidelne, no dôležitá je jej obsahová pestrosť a prítlačivosť. Každé dieťa musí mať možnosť zapojiť sa do činnosti podľa svojich záujmov a predpokladov, preto by sa mali striedať individuálne, skupinové či hromadné formy (podľa počtu zúčastnených), a to v pravidelných, či príležitostných činnostiach,
 - *netradičná štruktúra výchovných pracovníkov* – znamená to, že záujmové útvary a činnosti nemusia viesť len profesionálni pracovníci, teda pedagógovia, vychovávatelia. Záujmové aktivity môžu viesť i dobrovoľníci z radov študentov, rodičov, ochranárov,

lesníkov, včelárov, policajtov a pod. Môžu to byť odborníci z rôznych oblastí. Výnimkou sú školské kluby detí, v ktorých by mal pri výchovnej práci kvalifikovaný pedagóg – vychovávateľ.

- *Motivujúce metódy hodnotenia* – v hodnotení záujmových činností by malo prevládať pozitívne hodnotenie, prioritne pochvala a povzbudenie. Pri zlyhaní detí, treba analyzovať situáciu z ich pohľadu, a tak s nimi hľadať nové možnosti riešení. Vo výchove mimo vyučovania by sa malo využívať najmä slovné hodnotenie.

Výchovu mimo vyučovania Pávková a kol (2002) vymedzuje prostredníctvom jej znakov. Výchova mimo vyučovania prebieha mimo povinného vyučovania, prebieha mimo bezprostredného vplyvu rodiny, je inštitucionálne zabezpečená a uskutočňuje sa prevažne vo voľnom čase.

Zelinová (2012, s. 11) rozumie pod výchovou mimo vyučovania ovplyvňovanie voľného času detí a mládeže v období, keď neprebieha vyučovanie a deti nie sú pod bezprostredným vplyvom rodiny. O výchovu sa v tomto čase starajú rozličné inštitúcie. Výchova mimo vyučovania zahŕňa aj prípravu na vyučovanie, upevňovanie hygienických návykov, relaxačné aktivity. Typickým miestom výchovy mimo vyučovania sú školské kluby detí a záujmové krúžky.

Výchova vo voľnom čase a výchova mimo vyučovania má svoje špecifické požiadavky. Podľa ich rešpektovania možno posudzovať kvalitu výchovného pôsobenia (Hofbauer a kol., 2008):

1. *Požiadavka pedagogického ovplyvňovania voľného času* -nutnosť citlivého pedagogického vedenia detí k rozumnému využívaniu voľného času. Pedagóg ovplyvňuje napĺňanie voľného času

ponukou prostredia, pomôcok, hračiek, ale i motiváciou alebo vlastnou aktivitou v niektorej záujmovej činnosti. Každému dieťaťu má byť daná príležitosť k účelnému naplneniu voľného času. Toto právo je zakotvené v Dohovore o právach dieťaťa.

2. *Požiadavka dobrovoľnosti* je pre prácu s deťmi vo voľnom čase podstatná. Znamená dobrovoľnú účasť detí na činnostiach. Má však určité obmedzenia. Často ide o relatívnu dobrovoľnosť. Pedagóg vytvára podmienky a navodzuje situáciu tak, aby deti ponúkaný program prijímali dobrovoľne. To predpokladá znalosť a rešpektovanie potrieb a prání detí a schopnosti účinnej motivácie.
3. *Požiadavka jednoty a špecifickosti vyučovania a výchovy mimo vyučovania* vymedzuje spoločné plnenie výchovného cieľa – rozvoj osobnosti dieťaťa. V čase mimo vyučovania je tento cieľ dosahovaný špecifickými prostriedkami. Princíp obsahuje i požiadavku spolupráce pedagógov a predpokladá možnosť kompenzácie týchto dvoch oblastí výchovy.
4. *Požiadavka aktivity* predpokladá vedenie detí k aktívnemu podielu vo všetkých fázach činností, teda plánovaní, príprave, realizácii i hodnotení. Podmienkou je porovnanie iniciatívy, nápaditosti a samostatnosti, vrátane uplatňovania samostatných prvkov (participácie).
5. *Požiadavka sebarealizácie* znamená štruktúru činností, aby každý jednotlivec mohol uplatniť svoje špecifické vlohy a schopnosti a byť tak v niektorej oblasti ľudských činností úspešný. V mimovyučovacích aktivitách môže nájsť uplatnenie dieťa, ktoré je menej úspešné v škole. Zážitok úspechu je významná pre zdravý duševný vývoj človeka (kompenzačná funkcia).

6. *Požiadavka pestrosti a prítlačivosti* sa týka obsahu, metód i foriem práce, ich striedanie. Predpokladá rovnováhu medzi organizovanými a spontánnymi činnosťami a rešpektovanie individuálnych záujmov a potrieb detí. Uprednostňuje zaradovanie takých činností, ktoré prispievajú k odstraňovaniu únavy, regenerácii duševných a fyzických síl a vhodným spôsobom kompenzujú činnosti pri vyučovaní. Tu je obsiahnutá aj požiadavka odpočinkového a rekreačného zamerania.
7. *Požiadavka zaujímavosti a záujmu* zdôrazňuje význam záujmových činností, ktoré tvoria najdôležitejšiu súčasť obsahu výchovy mimo vyučovania. Uspokojovanie, podnecovanie, rozvíjanie, prehlbovanie, a kultivácia záujmov je jedným z podstatných úloh tejto výchovnej oblasti. Ponúkané záujmové činnosti majú byť pestré a odpovedať záujmom detí, ktoré sa vekom menia a vyvíjajú.
8. *Požiadavka citlivosti a citovosti* určuje pedagógovi zvýšenú citlivosť pri vedení a motivovaní činnosti, kedy pôsobí nielen na rozumovú zložku osobnosti dieťaťa, ale predovšetkým na jeho emocionalitu. Činnosť má v účastníkoch vytvárať predovšetkým kladné emocionálne zážitky.
9. *Požiadavka orientácie na sociálny kontakt* – voľný čas, má byť prežívaný v interakcii s ostatnými ľuďmi, s priateľmi. Každý by mal byť prijímaný, mať v skupine svoje miesto. Inštitúcia nemá nadmerne obmedzovať čas, keď je dieťa do svojej rodiny.

Každý výchovný proces si vyžaduje rešpektovanie určitých zásad, princípov, požiadaviek. Masarik (1995, s. 68, In Kollárová, Pavličková, 2017) dopĺňajú princípy, ktoré sú pre výchovnú prácu v čase mimo vyučovania významné:

- *princíp dobrovoľnosti*: je základ organizovania a realizácie aktivity vo voľnom čase,
- *princíp názorového pluralizmu*: ide o náboženskú slobodu a odideologizovanie výchovy k požiadavkám slobodného rozhodovania pri výbere hodnôt,
- *princíp humanizmu a demokracie*: je požiadavka rešpektovania každého človeka,
- *princíp mravnosti a tolerancie*: ide o vychovávanie mladého človeka, ktorý vie pochopiť názory iných a vie im pomôcť bez nároku na odmenu,
- *princíp sociálneho konsenzu vo výchove*: je to súlad pri riešení úloh, problémov v rámci skupiny,
- *princíp slobodnej voľby, individualizácie a družnosti*: ide o schopnosť vychovávateľa poznať dieťa a individuálne pristupovať k dieťaťu,
- *princíp cieľavedomého činnostného zamerania a aktivity*,
- *princíp jednoty teórie a praxe*: teória musí vychádzať z praxe a naopak,
- *princíp primeranosti a postupnosti pri stanovení si cieľov a úloh, pri výbere činností, metód, foriem, prostriedkov*,
- *princíp aktivity, tvorivosti a samostatnej práce*: ide o vytvorenie optimálnej klímy, štýlu riadenia a osobnej slobody,
- *princíp optimizmu a radosti z vykonávanej činnosti*: Aby dieťa cítilo uspokojenie a zmysel svojej činnosti.

3.2 Funkcia výchovy mimo vyučovania

Novotná (2017) spracovala funkcie výchovy mimo vyučovania. Vychádza z prác Čápa (1997), Holinová (1975).

Čáp (1997) vymedzuje tri dôležité funkcie výchovy mimo vyučovania: odpočinok, zábava, rozvoj osobnosti. Na porovnanie uvádzame funkcie výchovy mimo vyučovania podľa Holinovej (1975), ktorá uvádza štyri funkcie: reprodukcia pracovnej sily, všestranný rozvoj osobnosti, uspokojovanie životných potrieb, plnenie si spoločenských úloh.

V kontexte súčasného nazerania na funkcie výchovy mimo vyučovania uvádza Pavková a kol. (2008) ktorí vymedzujú:

- *výchovno-vzdelávacia funkcia*, na ktorú je kladení veľký dôraz. Jednotlivé inštitúcie sa podieľajú podľa svojich špecifických možností a legislatívne vymedzeného poslania na rozvíjanie schopností detí a mládeže, na usmerňovanie, kultiváciu a uspokojovanie ich záujmov a potrieb na formovanie žiaducich postojov a morálnych vlastností. Prostredníctvom pestrých a zaujímavých činností sa deti motivujú k spoločensky žiaducemu využívaniu voľného času, k získavaniu nových vedomostí, schopností, návykov, a tým i k rozvoju poznávacích procesov a k celoživotnému vzdelávaniu. Úspechy v záujmových činnostiach prinášajú pocit uspokojenia, príležitosti k sebarealizácii a primeranému sebahodnoteniu.
- *Preventívna funkcia*, ktorá kladie dôraz na prevenciu voči sociálno-patologickým javom, medzi ktoré sú radené najmä: drogová závislosť, alkoholizmus, fajčenie, kriminalita, delikvencia, virtuálne drogy (PC, televízia, video), patologické hráčstvo (gambling), záškoláctvo, šikanovanie, vandalizmus, rôzne formy násilného správania, xenofóbia. V rámci prevencie sa rozlišujú tri typy preventívneho pôsobenia na deti a žiakov. Primárna

prevencia, ktorá je určená celej populácii a zameriava sa na skúmanie príčin. Sekundárna prevencia sa zameriava na rizikové skupiny a jednotlivcov, ktorí inklinujú k protispoločenskej činnosti. Terciárna prevencia, v ktorej ide o samotný proces liečenia, prípadne resocializácie, Má za cieľ zabráňovať recidíve, a to odstraňovaním príčin nevhodného správania sa.

- *Zdravotná funkcia* je podľa Pávkovej (2008) funkcia, ktorá spočíva v striedaní činností rôzneho charakteru (duševná a telesná činnosť, práca a odpočinok, organizované a spontánne činnosti). Podnecovanie a poskytovanie príležitosti k výdatnému pohybu na čerstvom vzduchu má veľký zdravotný význam. Pohybové činnosti kompenzujú dlhé sedenie v škole.
- *Sociálna funkcia* je významná v inštitúciách, ktoré poskytujú výchovy vo voľnom čase. Inštitúcie majú možnosť vyrovnávať v dobe mimo vyučovania rozdiely medzi rôznymi materiálnymi a psychologickými podmienkami v rodinách. Pomáhajú deťom z menej podnetného prostredia a pomáha utvárať bohaté sociálne vzťahy. Sociálna funkcia je významná najmä v zariadeniach, ktoré pracujú s mladšími deťmi, alebo prechodne či trvalo plnia funkciu rodinnej výchovy (školské kluby detí a školské internáty).

3.3 Výchova vo voľnom čase

Podľa Novotnej (2017, s. 107) je výchova vo voľnom čase rozvíjanie schopností žiakov oceňovať voľný čas ako hodnotu, využívať ho zmysluplne a racionálne pre svoj rozvoj, plánovať a vyberať si vhodné činnosti, k participácii, k rekreácii a relaxácii. Je to súčasť všeobecného vzdelávania orientovaného na rozvoj osobnosti.

Ak hovoríme o výchove spojenej s voľným časom, je potrebné definovať výchovu z hľadiska formálnosti. Hofbauer (2004) približuje nasledujúce:

- *formálna výchova*: ide o štátom podporovaný systém aktivít uskutočňovaných v školách alebo v odborných vzdelávacích zariadeniach, ktoré je vekovo odstupňované od základného po najvyššie možné dosiahnuté vzdelanie v maximálne 3. stupňoch, a ktorej absolvovanie konkrétneho stupňa je dokladované,
- *informálna výchova*: ide o výchovu, ktorá nie je inštitucionovaná, no nie je koordinovaná ani organizovaná, tvorí ju hlavne vplyv rodiny, rovesníckych skupín, a všetkého čo rôznym spôsobom vstupuje do každodennej výchovy (práca, médiá a pod.),
- *neformálna výchova*: na rozdiel od formálnej výchovy, neprebíha v škole, ale mimo formálny výchovný systém (zároveň ide o štruktúrovanú a cieleňú formu), realizuje sa prostredníctvom dobrovoľnej činnosti a celkovo má k výchove vo voľnom čase najbližšie, keďže mnohé záujmové útvary, mimoškolské aktivity či detské organizácie, ktoré prinášajú zmysluplné využitie voľného času spadajú práve do tejto kategórie.

Pedagogika voľného času⁷ sa orientuje na výchovu vo voľnom čase, pričom skúma všetky determinanty, ktoré vo voľnom čase pôsobia na človeka. Ide predovšetkým o pôsobenie ľudí, činností, podmienok, prostredie.

⁷ Poznámka.: *Výchova mimo vyučovania sa zväčša uskutočňuje v inštitucionálne, pedagogika voľného času skúma javy a činnosti, podnety, ktoré ovplyvňujú človeka mimo formálnych inštitúcií (Zelinová, 2012).*

Otázky a úlohy:

- 1. Požiadavka pedagogického ovplyvňovania a požiadavka dobrovoľnosti nesie v sebe istý protiklad. Vysvetlite tento zdanlivý rozpor.*
- 2. Uveďte konkrétne príklady rešpektovania a doceňovania funkcií výchovy mimo vyučovania.*
- 3. Porovnajte výchovu vo voľnom čase a výchovu mimo vyučovania.*
- 4. Ktoré funkcie sú plnené vo výchovy mimo vyučovania pri deťoch, mládeži a dospelých? Existujú rozdiely?*

4 METÓDY A STRATÉGIE VÝCHOVY MIMO VYUČOVANIA A VÝCHOVY VO VOĽNOM ČASE

Obsah kapitoly:

- aktivizujúce metódy,
- animácia,
- výchova zážitkom,
- terénna práca,
- dobrovoľníctvo.

Kľúčové slová: metódy, animácia, výchova zážitkom, streetwork, dobrovoľníctvo.

Cieľ kapitoly je, aby študent vedel: definovať metódy a stratégie výchovy mimo vyučovania, aplikovať aktivizujúce metódy v praxi.

Metódy by sa mali odvíjať, resp. nadväzovať na charakter a typ činnosti vo voľnom čase a vo výchove mimo vyučovania. Chomová (2009) uvádza, že vo voľnom čase človek slobodne realizuje špecifické a veľmi rôznorodé činnosti, smerujúce od spoločenských kontaktov cez sebarealizáciu vychádzajúcu z individuálnych potrieb a záujmov až k rozvoju osobnosti v záujmových voľnočasových aktivitách. Sú to predovšetkým nasledujúce činnosti:

1. *Oddych a pohyb* – táto činnosť slúži na regeneráciu fyzických síl a psychickú rovnováhu. Sem zaradíme napríklad chôdzu, tanec, šport, manuálnu prácu (v záhradke, majstrovanie). Tieto činnosti majú svoje hranice – človek nepocití potrebu viac oddychovať, keď už je oddýchnutý.

2. *Zábava* – predstavuje inú úroveň aktivít. Počas zábavy sa aktivizujú tie orgány človeka a funkcie, ktoré sa neprejavujú v práci a odpočinku. Úlohou zábavy je uvoľnenie a harmonizácia osobnosti. Zábava predstavuje kontrast k práci aj času strávenému na uspokojenie fyziologicky nevyhnutných potrieb. Zábava si vyžaduje zmenu zážitkov, je v nej veľa neočakávaného a náhodného. Zábava predstavuje boj proti nude – je to aj humor, veselá atmosféra, uvoľnená komunikácia. Ideálnou formou zábavy je hra, ktorá v súčasnosti uspokojí potrebu v hľadaní, hazarde, umožní vyjadriť radosť, prežiť napätie, súťaž, mobilizuje človeka. Význam hier nie je iba v ich rekreatívnych funkciách. V priebehu desaťročí zaznamenali rapídny vývoj – menia sa na tvorivé hry, vzdelávacie hry, psychohry, ktoré postupne nadobúdajú význam aj pre svet práce. Z mnohých hier sa postupne vyvinuli aj rôzne druhy športu.

3. *Záujmové vzdelávanie* – umožňuje rozvíjať duševné schopnosti jednotlivca, t. j. rozum, pamäť, estetický cit a pod. Pozostáva z osvojenia výtvarných kultúrnych dedičstiev, vedy, umenia a filozofie. Kým zábava sa zdá viac emotívnu, vzdelávanie sa realizuje na základe záujmu, preto je racionálnejšie a predstavuje vysoko účelnú aktivitu. Napríklad chodiť do kina môže byť aj zábava, ale aj vzdelávacia činnosť. V zábave absentuje postupnosť a nadväznosť činností, naproti tomu záujmové vzdelávanie má systematický charakter – vzdelávajúci sa snaží pochopiť súvislosti a vnútorné spojenia, kontext. V záujmovom vzdelávaní sa spájajú vnútorné potreby jednotlivca s objektívne podmienenou logikou ich osvojenia. Záujmové vzdelávanie smeruje od náhodného záujmu a poznania k systematizácii, logickému usporadúvaniu materiálu, rozvoju myslenia a uvažovania. Obsah záujmového vzdelávania tým, že sa maximálne prispôbuje potrebám a záujmom účastníkov, tvorí široké spektrum oblastí. Medzi ne patria: estetická výchova, výchova umením,

zdravotná výchova, jazykové vzdelávanie, cestovanie a turizmus, environmentálne vzdelávanie, multikultúrne vzdelávanie a pod.

4. *Tvorivosť* – predstavuje najslobodnejší druh a „vyššiu úroveň“ činnosti. Je to pre človeka najviac prirodzená činnosť. Potreba tvorivosti je jednou z najhlbších a stálych ľudských potrieb. Tvorivosť je veľmi úzko spojená s voľným časom. Je aj v práci, aj v ostatnom disponibilnom čase, ale o čo bohatší a rôznorodjší bude voľný čas, o to väčšia, predpokladáme, bude tvorivosť, ktorá môže priniesť spoločenské hodnoty. Je dokázané, že mnohé objavy vznikli vo voľnom čase, keď myseľ človeka odpočívala. Nebudeme ďaleko od pravdy, ak tvrdíme, že počas mnohých vekov voľný čas bol laboratóriom kultúry, v ktorom človek tvoril, experimentoval. Nerozmýšľajúc o materiálnych výhodách, praktickom efekte, okamžitom ohodnotení tvorcu a jeho diela. Vo voľnom čase sa oddával snom, predstavivosti, fantázii. Mnohé druhy umenia vznikli z hry, filozofia z priateľských besied a polemík. Voľný čas tým, že umožňuje hľadanie a experiment smerujúci často proti tradíciám a normám, plní aj dôležitú kultúrnu funkciu. Dnes je akulturačná úloha tvorivosti jasná. Vo voľnom čase vznikali nové formy, technické prostriedky, spôsoby komunikácie, ktoré sa následne zaradili do života spoločnosti. Z drzých fantázií rojkov vznikli také oblasti ako letectvo a kozmonautika, ktoré boli kedysi iba zábavou. Zbieranie minerálov, skamenenín a iné rôzne druhy bádania sa zmenili na vedecké odbory – geológiu, paleontológiu atď. Predchádzajúce tri spomínané úrovne činností vo voľnom čase (oddych, zábava, vzdelávanie) majú svoju hranicu nasýtenosti, po jej dosiahnutí strácajú zmysel. Oddych prestáva byť oddychom, zábava sa mení na nudu, vzdelávanie sa mení na presýtenie a zahltenie rozumu informáciami. Oproti tomu tvorivosť je schopná požírať čas. O čo viac času tvorca spotrebuje, o to väčšia je jeho potreba času. Tvorivosť má svoju cenu predovšetkým v tom, že

vytára pre človeka užitočné predmety a duchovné hodnoty, ale aby mohol človek tvoriť, musí sám seba stále prekonávať, vytvárať nové veci, myšlienky, lebo to, čo vzniklo včera, stráca dnes svoju cenu.

Pedagogická a didaktická literatúra prezentuje mnohé metódy, ktoré je možné využiť vo výchove mimo vyučovania. Uvádzame krátky prehľad metód, a formy, ktoré je možné aplikovať do pedagogickej praxe. Ide o tradičné i aktivizujúce metódy a prístupy.

Motivačný rozhovor	Brainstorming	Vychádzka
Demonštrácia	Hranie rolí	Exkurzia
Vysvetľovanie	Inscenačné metódy	Spoločenské podujatia
Interaktívna prednáška	Situačné metódy	Kultúrne podujatia
Samostatná práca	Rolové hry	Návšteva kín, galérií
Skupinová, tímová práca	Modelové situácie	Výlet
riešenie problémových úloh	Kooperačné hry	Účasť na súťažiach
Prezentácia	kvíz	Návšteva výstavy
Didaktické hry	Sociálne hry	Besiedka
Dramatizácia	Projektové metódy	Hry na riešenie konfliktov

Spracovanie metód, ktoré je možné aplikovať do voľnočasovej výchovy a výchovy mimo vyučovania prezentujú práce (Čapek, 2015, Sitná, 2009, Zelinová, 2012).

Za aktivizujúce, interaktívne stratégie, metódy, ktoré sú vhodné vo výchove mimo vyučovania Zelinová (2012) považuje:

- a) *dialogické, interaktívne metódy* – besedy, konštruktívne riešenie problémov, žalujem-obhajujem-súdim (ŽOS metóda)⁸, komunikačné interaktívne metódy: učiteľ-žiak, žiak-žiak, tútorstvo, animácia, koučing,...
- b) *aktivity a metódy zamerané na prežívanie* - hranie rolí, prípadové štúdie, problémové štúdie, dramatizácia, vnímanie, hodnotenie a prežívanie umenia, prírody - zážitkové metódy, aktívne sociálne učenie, metódy prekonávania stresu, záťaž-copingové stratégie, reziliencia,
- c) *metódy na hodnotenie, posudzovanie, rozhodovanie, kritické myslenie* - hry s morálnymi dilemami, problémové metódy, evaluačné metódy, sebahodnotiace metódy, tvorba kritérií na hodnotenie,
- d) *aktivity a metódy na tvorivé riešenie problémov* – heuristické metódy (DITOR, Synektika, Brainstroming a iné), divergentné úlohy,
- e) *metódy na sebaopoznávanie a sebariadenie (autoreguláciu)* – metódy na plánovanie práce, učenia, dodržiavania režimu, tvorba individuálnej hodnotovej štruktúry, metódy výstavby JA.

Podľa Pávkovej (2008) k netradičným výchovným formám pedagogiky voľného času zaraďujeme animáciu, výchovu zážitkom, terénna práce, streetwork, dobrovoľníctvo.

⁸ Zelina, M. *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava:

4.1 Animácia ako forma výchovy vo voľnom čase

Animácia (anima – duch, duša) je výchovná metóda založená na nedirektívnych a akčných metódach povzbudzovaní mladých ľudí k hľadaniu vlastnej cesty životom a schopnosti realizovať svoju slobodu a autonómiu pričom sa im predkladá množstvo primeraných, zaujímavovo štruktúrovaných pozitívnych možností seberealizácie: šport, akcie s intenzívnym rekreačným režimom, spoločensky prospešná činnosť. Dôraz kladený na otvorenosť výchovnej situácie, dobrovoľnosť, možnosť voľby, priestor pre iniciatívu vychovávaných, vytváranie rezistencie voči negatívnym sociálnym vplyvom.

Výchovná animácia znamená vytvoriť mladým ľuďom tak zaujímavú ponuku konštruktívnych činností, že rôzne formy protispoločenského konania stratia samy svoju príťažlivosť bez moralizovania a zakazovania. Vyššia forma animácie je komunitná práca- animácia zameraná na duševný, telesný a sociálny život ľudí v určitej oblasti (obci, mestskej štvrti) (Novotná, 2017, s. 119).

V podmienkach Slovenskej republiky sa pojem animácia objavuje koncom 20. storočia. Vychádza z anglického pojmu animate, čo znamená oživovať, aktivizovať, alebo vzbudzovať záujem. Kollárová, Pavličková (2018) uvádzajú, že u nás sa začal pojem animácia používať v súvislosti s dobrovoľnou prácou (dobrovoľníctvom), ktorú dobrovoľníci v úlohe animátora sa podieľajú svojou slobodne vybranou aktívnou tvorivou činnosťou pri vyplňaní voľného času (svojho, detí a mládeže) v školách v prírode, v detských letných rekreáciách, ale aj v detských kútikoch nákupných centier, či v dovolenkových destináciách. V daných intenciách je možné rozmyšľať o animácii vo výchove mimo vyučovania, ktorá je podmienená osobnosťou animátora. Animátor svojou štruktúrou

osobnosti determinuje proces a charakter animačných činností, teda aj u animátora je možné hovoriť o jeho vlastnej individuálnej koncepcii.

Kaplánek (2008, s. 92) na základe štúdia viacerých modelov animácie uvádza hlavné smery animácie:

- *sociálna animácia* – ide o komunitnú prácu, v ktorej je podiel celej komunity na sociálnej interakcii, pojem sociálnej animácie sa viaže skôr ku konkrétnej osobe animátora,
- *sociálno-kultúrna animácia* – pojem kultúra je tu chápaný ako životný štýl, teda forma sociálnej práce, ktorá prispieva ku skvalitneniu sociálneho fungovania,
- *kultúrna animácia* – participácia na kultúre spoločnosti, v ktorej žijú,
- *voľnočasová-kultúrna animácia* – pojem zaviedol Opaschowski, ktorý chápe animáciu ako základnú metódu pedagogiky voľného času. Jej cieľom je vhodne a zmysluplne využívať voľný čas.

Animačné programy – môžu byť rôzne, napríklad dramatické, športové činnosti, hry, prechádzky po náučných chodníkoch v prírode, turistika, návšteva hradov, táboráky v prírode, oboznamovanie sa s domácimi remeslami, tradičnou kultúrou obyvateľov, realizuje sa výchova zážitkom (Pavková, 1999).

4.2 Výchova zážitkom

Výchova zážitkom sa opiera o intenzívne prežívanie a skúsenosti získané účasťou v programe zahrňujúcom fyzicky náročné činnosti spojené s určitou mierou (kontrolovaného) rizika v prírodnom

i mestskom prostredí, prípadne v telocvičných zariadeniach (štruktúrované hry, výpravy do ťažkého terénu, tréning prežívania v prírode, náročné vodácke akcie,...). Sú zamerané na rozvoj sebavnímania, sociálnych vzťahov, vzťahov k životnému prostrediu. Preto okrem fyzického výkonu zahŕňajú sebareflexiu, reflexiu sociálnej interakcie, pozorovanie prostredia.

Zážitok je chápaný ako vnútorné prežívanie určitej udalosti, resp. vnútorný stav človeka pre aktívne riešenie zážitkových situácií, ktoré sú blízke skutočnej realite života (Novotná, 2017, s. 120).

Hájek a kol. (2008) definuje základné znaky pedagogiku zážitku:

- pedagogika zážitku vytvára možnosti získavať v prostredí chudobnom na podnety dostatok bezprostredných skúseností,
- získané skúsenosti nie odtrhnuté od životnej reality. K dôležitým predpokladom získavania nových skúseností patrí nadväznosť na predchádzajúce zážitky,
- získané skúsenosti sú pre človeka dôležité, to znamená, že vyvolávajú potrebu ich riešiť,
- formy pedagogiky zážitku prispievajú k sociálnemu učeniu aj pre riešenie atypických situácií a tým prispieva k rozvoju osobnosti.

Vo výchove alebo aj vo vzdelávaní zážitkom nemá pasivita svoje miesto. Pre zážitkové učenie je príznačné, že ide o učenie cez konanie (learning by doing), ktorým pôsobíme sna psychomotorickú, emocionálnu a súčasne kognitívnu stránku osobnosti. Podľa Kollárovej, Pavličkovej (2018) musí byť uvedené učenie sprevádzané motiváciou, túžbou, záujmom, vlastnou aktivitou a tvorivou činnosťou. Jedným zo znakov pedagogicky zážitku uvádzajú prvok dobrodružstva, čo so sebou

prináša istú mieru neistoty a možného rizika. Zároveň ide o aktivity, ktoré sú pre nás akousi výzvou a žiadajú si reflexiu a spätnú väzbu. Na základe uvedenej skutočnosti sa v literatúre uvádza pojem výchova dobrodružstvom, ktorá je považovaná za výchovu zážitkom.

4.3 Terénna práca – streetwork

Je formou práce s mládežou, ktorá prebieha vo voľnom čase, ale presahuje už podstatne do sociálnej pedagogiky, prípadne do sociálnej práce.

Sociálny asistent, terénny pracovník alebo streetworker:

- vyhľadáva mladých ľudí v prostrediach, ktoré sú pre nich prirodzené, nadväzuje s nimi kontakt,
- ponúka pozitívne možnosti využitia voľného času,
- organizuje rôzne miestne akcie s dôrazom na hry, zážitok, sebavyjadrenie, zameriava klientov na inštitúcie so štruktúrovanejším programom,
- pozýva ich na víkendové a prázdninové expedície,
- pomáha pri presadzovaní ich záujmov a potrieb,
- radí im v krízových situáciách a kontaktuje ich s odbornou pomocou (poradne, liečebné a krízové centrá),
- streetworker býva mladý človek, vekovo blízky klientom.

4.4 Dobrovoľníctvo

Podstatou tejto činnosti je samotné rozhodnutie robiť niečo užitočné pre druhých a neočakávať za to žiadnu finančnú odmenu. V súčasnej konzumnej spoločnosti sa len veľmi málo mladých ľudí stotožňuje s myšlienkou pracovať, resp. vykonávať nejakú činnosť

nezištne, zadarmo. Tento postoj mladých ľudí častokrát ovplyvňuje ich sociálna a ekonomická situácia. Prevláda trend, že človek nebude robiť niečo len tak, a pokiaľ z toho nebude mať úžitok a finančné ohodnotenie. Prínosy dobrovoľníctva pre spoločnosť môžeme chápať z hľadiska budovania ekonomických, sociálnych a kultúrnych hodnôt jednotlivcov alebo spoločenstiev.

Podľa Kratochvílovej (2010, s. 301) uvádza, že dobrovoľnícka činnosť je prejavom aktívneho postoja k spoločnosti, občianskej angažovanosti, participácie v spoločenskom živote. Kominarec (2013) rozdelil formy dobrovoľníctva do štyroch skupín:

- a) *vzájomná pomoc a svojpomoc* – patrí medzi najčastejšie formy sociálnej a ekonomickej podpory obyvateľstva, napr. v krajinách tretieho sveta. Vzájomná pomoc a svojpomoc je rozšírená aj v rozvinutých krajinách, najčastejšie vo forme rôznych spolkov a združení,
- b) *filantropia a služba iným* – sa odlišuje od vzájomnej pomoci a svojpomoci v tom, že primárnym prijímateľom dobrovoľníctva nie je samostatný člen skupiny či organizácie, ale externá ďalšia strana,
- c) *advokácia a vedenie kampaní* – často vychádza z potreby a želaní dobrovoľníkov prispievať k spoločenskej zmene: napríklad snahou o zmenu nariadení a zákonov, za záujmy niektorej sociálnej skupiny za životné prostredie a pod.,
- d) *participácia* – ako forma dobrovoľníctva sa viaže na aktivity občanov pri riadení vecí verejných. Ide o účasť vo verejných komisiách, združeníach občanov, reprezentáciu záujmových spolkov a pod., na úrovni štátu, kraja, mesta, obce.

Otázky a úlohy:

- 1. Vyberte aktivizujúcu metódu a vymyslite aktivitu na Vami zvolený záujmový útvar (záujmovú činnosť).*
- 2. Popíšte výhody aplikovania tradičných metód vo výchove mimo vyučovania.*
- 3. Namodelujte príklad motivácie žiakov stredných škôl k dobrovoľníckej činnosti.*
- 4. Vysvetlite a zdôvodnite význam animácie, dobrovoľníctva vo výchove mimo vyučovania/výchove vo voľnom čase.*

5 ŠKOLSKÉ VÝCHOVNO - VZDELÁVACIE ZARIADENIA A ORGANIZÁCIE PARTICIPUJÚCE NA VÝCHOVE VO VOĽNOM ČASE

Obsah kapitoly:

- Školské výchovno-vzdelávacie zariadenia
- Špeciálne výchovné zariadenia
- Školské zariadenia výchovného poradenstva prevencie
- Školské účelové zariadenia
- Nízkoprahové kluby
- Organizácie poskytujúce výchovu mimo vyučovania

Kľúčové slová: školský klub detí, centrum voľného času, školský internát, reedukačné centrum, diagnostické centrum, nízkoprahové kluby, Rada mládeže, Amavet, slovenský skauting, Fénix, eRko, YMCA atď.

Cieľ kapitoly je, aby študent vedel charakterizovať výchovno-vzdelávaciu činnosť vo vybraných zariadeniach a organizáciách poskytujúcich výchovu mimo vyučovania a výchovu vo voľnom čase.

Pri vymedzení a charakteristike školských zariadení, ktoré zabezpečujú výchovu mimo vyučovania a výchovu vo voľnom čase vychádzame z platnej legislatívy. Zákon č. 245/2008 o výchove a vzdelávaní vymedzuje:

- Školské výchovno-vzdelávacie zariadenia,
- Špeciálne výchovné zariadenia,
- Školské zariadenia výchovného poradenstva prevencie,
- Školské účelové zariadenia.

Školské výchovno-vzdelávacie zariadenia: školský klub detí, centrum voľného času, školský internát.

5.1 Školský klub detí

Školský klub detí je súčasťou školy, ktorá zabezpečuje pre deti, ktoré plnia povinnú školskú dochádzku na základnej škole, činnosť podľa výchovného programu školského zariadenia zameranú na ich prípravu na vyučovanie a na oddych v čase mimo vyučovania a v čase školských prázdnin. Podľa Minarechovej (2017) v súčasnom znení sa v školskom zákone o školskom klube detí hovorí ako o *zariadení, ktoré poskytuje školopovinným deťom miesto na prípravu na vyučovanie a pre oddych v čase mimo vyučovania a v čase školských prázdnin.*

Školský klub detí je významné výchovno-vzdelávacie zariadenie, ktoré umožňuje žiakom mladšieho školského veku po skončení vyučovania tráviť svoj voľný čas zmysluplne a v bezpečí (Šuhajdová, 2011, s. 44). Čas strávený v školskom klube detí je vlastne voľným časom žiakov, mal by spĺňať atribúty voľného času. Nemal by byť chápaný ako pokračovanie vyučovania alebo ako sociálna služba rodičom. Deti si majú oddýchnuť, rekreovať, uvoľniť sa. Mali by realizovať svoje záujmy a potreby (Novotná, 2017).

Školský klub detí sa člení na oddelenia spravidla podľa veku detí, pričom počet detí v oddelení určí riaditeľ školy, ktorej je školský klub detí súčasťou, pri dodržaní legislatívnych požiadaviek. Do školského klubu detí môže byť prijatý žiak na základe písomnej žiadosti zákonného zástupcu.

Zriaďovateľom školského klubu detí je mesto, obec, cirkev alebo samostatná právnická osoba.

Cieľom školského klubu detí je najmä oddychová činnosť a relaxačná činnosť, ktorá má kompenzovať činnosť počas školského vyučovania.

Režimové činnosti v školskom klube detí

Organizovanie režimu dňa v školskom klube detí má svoju štruktúru. Pozostáva z viacerých činností, ktoré majú svoje opodstatnenie. Pred úpravou v znení školského zákona, ktoré sa dotýkalo charakteru školského klubu detí, sa zaradovali do režimu dňa päť činností, a to:

- záujmovú,
- oddychovú (relaxačnú),
- pohybovo-rekreačnú činnosť,
- sebaobslužné činnosti,
- spoločensky prospešné činnosti.

Ich usporiadanie v režime dňa školskom klube detí nie je presne stanovené. Vychovávateľia by mali dodržiavať zásadu striedania času oddychu s časom povinností. Popritom je potrebné brať do úvahy aj biorytmus dieťaťa a zohľadňovať jeho výkonnosť v priebehu dňa (bližšie Pávková, 2014). V rámci záujmových činností sa realizovali tematické oblasti výchovy. Výchova a vzdelávanie v školskom klube detí sa realizovali pôvodne v piatich tematických oblastiach výchovy: spoločenskovednej, pracovnotechnickej, prírodovedno-environmentálnej, estetickovýchovnej a telovýchovnej, zdravotnej a športovej (turistickej). Keďže tematicke oblasti výchovy boli pôvodne súčasťou záujmovej činnosti, ktorá však už nie je súčasťou režimu dňa školského klubu detí, je potrebné ich zaradiť do ostatných činností v rámci režimu dňa školského klubu detí. Túto situáciu možno riešiť nasledujúcim spôsobom:

1. TOV je možné zaradiť do oddychovej činnosti;
2. TOV je možné zaradiť do pohybovo-rekreačnej činnosti;
3. TOV je možné zaradiť buď do oddychovej, alebo do pohybovo-rekreačnej činnosti (v závislosti od charakteru aktivít) (Minarechová, 2017).

5.2 Centrum voľného času

Centrum voľného času zabezpečuje podľa výchovného programu školského zariadenia výchovno-vzdelávaciu, záujmovú a rekreačnú činnosť detí, rodičov a iných osôb do veku 30 rokov v ich voľnom čase. Centrum voľného času usmerňuje rozvoj záujmov detí a ostatných zúčastnených osôb, utvára podmienky na rozvíjanie a zdokonaľovanie ich praktických zručností, podieľa sa na formovaní návykov užitočného využívania ich voľného času a zabezpečuje podľa potrieb súťaže detí základných škôl a stredných škôl.

Centrum voľného času môže poskytovať metodickú a odbornú pomoc v oblasti práce s deťmi v ich voľnom čase:

- školám a školským zariadeniam,
- občianskym združeniam vykonávajúcim činnosť zameranú na deti,
- ďalším právnickým osobám alebo fyzickým osobám, ktoré o ňu požiadajú.

Centrum voľného času rozvíja záujmy detí, mladých ľudí a dospelých, podieľa sa na formovaní osobnosti, zabezpečuje podmienky na realizáciu záujmovej činnosti, vedie k efektívnemu tráveniu voľného času.

Centrum voľného času sa zriaďuje ako zariadenie s celoročnou prevádzkou a spravidla sa člení podľa záujmových oblastí na oddelenia a na záujmové útvary.

Podľa Brhelovej (2009) sa výchovno-vzdelávacia činnosť v centre voľného času realizuje ako:

- pravidelná záujmová činnosť v záujmových útvarov,
- príležitostná záujmová činnosť formou podujatí, súťaží, olympiád, výletov, exkurzií, zameraných na rozvoj vedomostí a zručností získaných v škole,
- prázdninová činnosť formou miestnych a pobytových táborov, odborných sústreďení, činností v záujmových útvarov a krátkodobých podujatí,
- organizovanie voľnočasových aktivít, na ktorých sa zúčastňujú aj deti aj iné osoby, ktoré navštevujú centrum,
- spontánna činnosť a vlastné projekty členov záujmových útvarov, na ktorých sa zúčastňujú aj deti a iné osoby, ktoré navštevujú centrum.

5.3 Školský internát

Školský internát zabezpečuje deťom materských škôl a žiakom základných škôl a stredných škôl výchovno-vzdelávaciu činnosť, ubytovanie a stravovanie.

Školský internát svojím výchovným programom školského zariadenia nadväzuje na výchovno-vzdelávaciu činnosť školy v čase mimo vyučovania a úzko spolupracuje s rodinou dieťaťa alebo žiaka. Vytvára podmienky pre uspokojovanie individuálnych potrieb a záujmov žiakov prostredníctvom mimoškolských aktivít.

Z hľadiska školských cieľov sa zameriavajú na plnenie výchovno-vzdelávacích úloh a oblasť záujmového vzdelávania. Majú značný podiel na formovaní mravných vlastností osobnosti a na vytváranie pozitívnych návykov vo využívaní voľného času mládeže (Kominarec. 2013).

Školský internát sa člení na výchovné skupiny podľa veku žiakov.

Výchovno-vzdelávacia práca je realizovaná na základe celoročného programu, ktorý je priradený potrebám, veku a stupňu vyspelosti žiakov. Je zameraná najmä na:

- všestrannú pomoc, pri príprave žiakov na vyučovanie,
- formovanie vzťahov k sebe samému,
- k vzdelávaniu,
- k seba výchove a voľbe povolania,
- na rozvíjanie ich nadania, špecifických schopností a tvorivosti,
- na vytváranie podmienok na záujmovú činnosť,
- aktívne využívanie voľného času a oddych.

Organizuje sa na základe dobrovoľnosti žiakov. V školskom internáte sa realizuje činnosť výchovno-vzdelávacia, činnosť na uspokojenie individuálnych potrieb a záujmov žiakov, relaxačná a oddychová činnosť (Kominarec, 2013).

Vychovávateľ v školskom internáte riadi a zodpovedá za výchovnú prácu v pridelennej skupine žiakov. Jeho výchovná činnosť spočíva v priamej a nepriamej výchovnej činnosti:

Priama výchovná činnosť:

- organizácia činnosti v pridelennej výchovnej skupine,
- rozvoj záujmov a organizácia záujmových činností,
- organizácia prípravy žiakov na vyučovanie,
- kontrola čistoty a poriadku,
- dodržiavanie hygienických požiadaviek,
- zabezpečenie úloh vyplývajúcich z režimu dňa a internátneho poriadku,

- spolupráca so študentskou samosprávou a vedením školského internátu,
- spolupráca so školou a rodičmi žiakov.

Nepriama výchovná činnosť:

- príprava na výchovnú činnosť,
- vypracovanie výchovných plánov skupiny a plánov pridelenej záujmovej činnosti,
- vedenie písomnej dokumentácie o činnosti skupiny,
- účasť na pedagogických pracovných poradách,
- sústavné sebavzdelávanie a zvyšovanie odborného rastu,
- zabezpečovanie a rozdeľovanie žiackych služieb v pridelenej skupine,
- hmotná zodpovednosť za pridelený inventár (Kominarec, 2013).

Špeciálne výchovné zariadenia

K špeciálnym výchovným zariadeniam patrí: diagnostické centrum, reedukačné centrum, liečebno-výchovné sanatórium.

5.4 Diagnostické centrum

Zabezpečuje diagnostiku deťom s narušeným alebo ohrozeným psychosociálnym vývinom s cieľom určenia ďalšej vhodnej výchovno-vzdelávacej, resocializačnej alebo reedukačnej starostlivosti. Poskytuje poradenské služby zariadeniam, v ktorých sa vykonáva ústavná starostlivosť alebo ochranná výchova, ak o ne požiadajú. Vypracúva diagnostické správy o deťoch, ktoré slúžia ako vstupný podklad zariadeniu, v ktorom sa vykonáva ústavná starostlivosť alebo ochranná výchova, na vypracovanie individuálneho reedukačného programu alebo výchovno-vzdelávacieho programu pre prácu odborníkov s deťmi mimo

zariadenia, v ktorom sa vykonáva ústavná starostlivosť alebo ochranná výchova. Vypracúva odporúčanie o umiestnení dieťaťa po ukončení pobytu v diagnostickom centre s ohľadom na možnosť prípravy na povolanie, uplatnenia na trhu práce a úpravy rodinných pomerov. Pobyt dieťaťa v diagnostickom centre trvá nevyhnutne potrebný čas na stanovenie diagnostiky, spravidla dvanásť týždňov. V diagnostickom centre sa zriaďuje záchytné oddelenie. V záchytnom oddelení riaditeľ umiestni dieťa pohybujúce sa nepovolene mimo zariadenia, do ktorého bolo umiestnené. O umiestnení detí v záchytnom oddelení sa vyhotoví písomný záznam a bezodkladne sa táto skutočnosť oznámi zariadeniu, v ktorom je dieťa umiestnené, príslušnému orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately a zákonnému zástupcovi. Ak si do 24 hodín príslušné zariadenie alebo zákonný zástupca dieťa neprevezme, riaditeľ diagnostického centra zabezpečí odovzdanie dieťaťa príslušnému zariadeniu alebo jeho zákonnému zástupcovi na náklady prijímajúcej strany. Do odovzdania je dieťa zaradené do *diagnostickej skupiny* diagnostického centra.

Súčasťou záchytného oddelenia je karanténna miestnosť.

Základnou organizačnou jednotkou diagnostického centra je diagnostická skupina, ktorá sa zriadi pre najviac osem detí a zriaďovateľ ju zruší, ak je ich počet menší ako štyri; v odôvodnených prípadoch sa môže diagnostická skupina ponechať aj pri nižšom počte detí.

Na plnenie diagnostických úloh sa v diagnostickom centre zriaďujú *diagnostické triedy škôl*.

Diagnostické centrum sa podľa vnútornej organizácie môže diferencovať na diagnostické centrum pre deti do 15. roku veku, diagnostické centrum pre deti od 15. rokov veku. Do diagnostických centier sa spravidla prijímajú deti oboch pohlaví. Diagnostické centrum sa zriaďuje pre

najviac šesť diagnostických skupín ako internátne zariadenie s nepretržitou prevádzkou.

5.5 Reedukačné centrum

Reedukačné centrum na základe výchovno-vzdelávacieho programu a individuálneho reedukačného programu poskytuje deťom do veku 18 rokov s možnosťou predĺženia o jeden rok výchovu a vzdelávanie vrátane prípravy na povolanie s cieľom ich opätovného začlenenia do pôvodného sociálneho prostredia na žiadosť dieťaťa.

Do reedukačného centra sa prijímajú deti na základe:

- žiadosti zákonného zástupcu,
- dohody so zariadením, v ktorom sa vykonáva rozhodnutie súdu,
- neodkladného opatrenia súdu podľa osobitného predpisu,
- rozhodnutia súdu o uložení ochrannej výchovy, rozhodnutia súdu o uložení výchovného opatrenia, rozhodnutia súdu o nariadení ústavnej starostlivosti.

Reedukačné centrá sa podľa vnútornej organizácie môžu diferencovať na:

- reedukačné centrá pre deti do 15. rokov veku, prípadne do ukončenia povinnej školskej dochádzky v základnej škole,
- reedukačné centrá pre deti od 15. rokov veku,
- reedukačné centrá pre deti do ukončenia ich prípravy na povolanie.

Do reedukačných centier sa spravidla prijímajú deti oboch pohlaví.

Základnou organizačnou jednotkou reedukačného centra je výchovná skupina, ktorá sa zriaďuje pre najviac osem detí; v oddelení môže byť najviac päť matiek s deťmi.

Reedukačné centrum sa zriaďuje pre najviac šesť výchovných skupín, ak má výchovné skupiny na viacerých samostatných pracoviskách, môže mať najviac osem výchovných skupín.

V reedukačnom centre sa môžu zriaďovať podľa potreby oddelenia pre deti vyžadujúce zvýšenú starostlivosť s ochranným režimom pre maloleté matky s deťmi. Ak sa reedukačné centrum zriadi tak, že sa vo všetkých výchovných skupinách bude postupovať podľa individuálnych reedukačných programov pre niektoré z oddelení označuje sa ako

- a) reedukačné centrum pre deti vyžadujúce zvýšenú starostlivosť,
- b) reedukačné centrum s ochranným režimom,
- c) reedukačné centrum s otvoreným režimom,
- d) reedukačné centrum pre matky s deťmi.

Reedukačné centrum vytvára individuálny reedukačný program pre každé dieťa, ktorý vychádza z psychologickkej a špeciálnopedagogickej diagnózy vykonanej na tento účel spravidla diagnostickým centrom. Vyhodnotenie a úprava individuálneho reedukačného programu sa vykonáva minimálne raz za štvrtrok.

5.6 Liečebno-výchovné sanatórium

Liečebno-výchovné sanatórium poskytuje psychologickú, psychoterapeutickú starostlivosť a výchovu a vzdelávanie deťom s vývinovou poruchou učenia a deťom s poruchami aktivity a pozornosti, u ktorých ambulatná starostlivosť nevedla k náprave, na základe:

- žiadosti zákonného zástupcu dieťaťa,
- dohody so zariadením, v ktorom sa vykonáva rozhodnutie súdu,
- právoplatného rozhodnutia súdu o uložení výchovného opatrenia,

- právoplatného rozhodnutia súdu alebo príslušného orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately o uložení výchovného opatrenia, ak ide o denné zariadenie.

Základnou organizačnou jednotkou liečebno-výchovného sanatória je *výchovná skupina*, ktorá sa zriaďuje pre najviac osem detí.

Liečebno-výchovné sanatórium sa zriaďuje ako denné alebo internátne zariadenie s celoročnou prevádzkou spravidla pre najviac šesť výchovných skupín. Pobyt dieťaťa v liečebno-výchovnom sanatóriu trvá spravidla tri až dvanásť mesiacov

Liečebno-výchovné sanatórium poskytuje odborné služby a pomoc formou individuálnych alebo skupinových stretnutí aj zákonným zástupcom dieťaťa s cieľom aktívne ich zapojiť do liečebno-výchovného procesu.

5.7 Nízkoprahové kluby pre deti a mládež

Nízkoprahový klub je jednou z činností, prostredníctvom ktorých môže byť realizovaná práca s deťmi a mládežou.

Cieľom prevádzkovania nízkoprahových klubov je najmä:

1. Prostredníctvom nízkoprahovej činnosti realizovať prvotný kontakt s členmi cieľovej skupiny, a sprístupniť im tak ďalšie odborné a profesionálne činnosti a sociálne služby.
2. Poskytnúť deťom a mládeži priestor na bezpečné a zmysluplné trávenie voľného času ako alternatívu k životu „na ulici“.
3. Zvyšovať kompetencie detí a mládeže, rozvíjať ich životné zručnosti, schopnosti a znalosti prostredníctvom neformálneho vzdelávania a záujmovej činnosti.

4. Poskytovať deťom a mládeži pomoc pri riešení ťažkých a nepriaznivých životných situácií.
5. Zvyšovať osobnú motiváciu detí a mládeže, ich zodpovednosť za vlastný rozvoj.
6. Podporiť aktivizáciu cieľovej skupiny a jej participáciu tak na daniach v klube, ako aj v rámci širšej spoločnosti.
7. Posilniť prevenciu sociálno-patologických javov a rizikového správania (napr. záškoláctva, delikvencie, závislostí) ohrozujúcich deti a mládež.
8. Zvyšovať záujem a informovanosť detí a mládeže o možnostiach vzdelávania, aktívneho trávenia voľného času a možnostiach sebarealizácie v kluboch aj mimo nich (Hapalová, 2017).

Podľa Novotnej (2017) nízkoprahové kluby poskytujú štyri základné formy služieb: voľný vstup a pobyt v zariadení, voľnočasové aktivity, sociálne služby, aktivity a činnosti zamerané na prevenciu.

5.8 Organizácie participujúce na výchove vo voľnom čase

Občianske združenia sú podľa Novotnej (2017) ustanovené podľa zákona o združovaní občanov. Môžu ich zakladať občania (ale i právnické osoby), čím sa stávajú právnickými osobami so všetkými náležitosťami, ktoré z toho vyplývajú. Združenie vzniká registráciou na ministerstve vnútra.

Uvádzame príklad organizácií a združení, ktoré majú pôsobnosť na celom území Slovenskej republiky.

IUVENTA⁹ – Slovenský inštitút mládeže je štátna inštitúcia, priamo riadená Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR. Predmetom

⁹ Dostupné na: www.iuventa.sk

jej činnosti je práca s mládežou mimo školy a rodiny a mládežnícka politika na Slovensku aj mimo neho. Cieľom aktivít je implementácia štátnej politiky voči deťom a mládeži. Poskytuje vzdelávanie, metodické a informačné aktivity pre rôzne cieľové skupiny. Pôsobí v oblasti podpory práce s talentovanou mládežou (olympiády a predmetové súťaže). Je sídlom Eurodesku – Európska informačná sieť pre mládež a mládežníckych pracovníkov. Cieľové skupiny aktivít IUVENTY sú dobrovoľní a profesionálni pracovníci s mládežou z občianskych združení, mládežníckych organizácií a školských zariadení; mládežnícki aktivisti, vedúci neformálnych skupín a pod.; pedagogickí pracovníci zo škôl a školských zariadení; žiaci základných a stredných škôl; pracovníci okresných úradov v sídle kraja a organizátori nižších kôl súťaží; pracovníci z rôznych úradov, ktorí svojimi rozhodnutiami ovplyvňujú život a postavenie mládeže; výskumníci a doktorandi pôsobiaci v oblasti výskumu mládeže.

Činnosti a aktivity IUVENTY:

- *vzdelávacie*: participácia mládeže na živote školy, obce a regiónu, mládežnícke dobrovoľníctvo, podpora aplikantov v grantových programoch, výchova k ľudským právam, vzdelávacie aktivity v oblasti práce s talentovanou mládežou a. i.;
- *konceptné*: príprava materiálov ku koncepcii štátnej politiky, podklady k zákonom ovplyvňujúcim život a postavenie mladých ľudí alebo subjektov pracujúcich s mládežou (občianske združenia, Centrá voľného času...) a i.;
- *informačné*: informačná sieť pre mladých ľudí a pracovníkov s mládežou, podklady do Európskych portálov EKCYP, Youth Portal a i.;

- *výskumné*: zriadenie a dopĺňanie dataarchívu výskumov o mládeži, semináre na tému výskum, sieť poznatkov, spolupráca na rôznych výskumných projektoch, priama podpora výskumov a i.;
- *podporné aktivity pre rozvoj práce s deťmi a mládežou*, napr. administrácia grantových programov a i.;
- *podporné aktivity v oblasti práce s talentovanou mládežou*: organizácia celoštátnych kôl predmetových súťaží, sústredenia víťazov, stretávanie komisií a i.;
- *medzinárodné* aktivity najmä vzdelávacie a informačné.

Oblasti aktivít a tém mládežníckej politiky je:

- participácia mládeže na živote obce, školy, regiónu;
- rozvoj mládežníckeho dobrovoľníctva;
- výchova k ľudským právam;
- neformálne vzdelávanie v oblasti práce s mládežou;
- inklúzia – zapojenie mladých ľudí s nedostatkom príležitostí do spoločnosti.

Rada mládeže Slovenska¹⁰ je nezisková organizácia zastrešujúca detské a mládežnícke organizácie na celom Slovensku. Funguje na nasledujúcich princípoch:

- *inkluzívnosť*: funguje na celoštátnej úrovni a detské a mládežnícke organizácie zastrešujeme bez ohľadu na ich politické presvedčenie, náboženské vyznanie, národnostnú či etnickú príslušnosť,
- *podpora plurality a rôznorodosti*: členské organizácie sú rôznorodé, každá z nich má odlišné ciele a témy, ktorým sa venuje. Môže to byť veda, líderstvo, osobnostný rozvoj, duchovný život či iné, no jedno

¹⁰ www.mladez.sk

majú spoločné – ich cieľom je ponúknuť iný spôsob vzdelávania a odlišný set zručností, ktoré detí a mladých pomôžu pripraviť na plnohodnotný dospelácky život. Mnohé z členských organizácií fungujú na viacerých miestach, niektoré sú v odľahlejších lokalitách dokonca jedinou možnosťou voľnočasových aktivít. Každá členská či pozorovateľská organizácia je oficiálne zaregistrovaná ako nezisková organizácia alebo občianske združenie,

- *snaha porozumieť mladým*: popri zastupovaní členských organizácií sa snaží deťom a mladým v modernom svete porozumieť. Práve preto sa každoročne zúčastňuje niekoľkých projektov (národných aj medzinárodných), v rámci ktorých pracujeme na vlastných celoštátnych reprezentatívnych prieskumoch, ktoré následne sociologicky analyzujú a interpretujú. Vďaka tomu sa získa lepší pohľad na život mladých, ich potreby a očakávania, ktoré sa následne môžeme snažiť naplniť.

AMAVET¹¹ (Asociácie pre mládež, vedu a techniku) - vzdelávacia organizácia pre deti a mládež má za sebou už 30 rokov. Za tento čas vytvorilo občianske združenie obrovský kapitál talentovaných mladých ľudí, žiakov základných a stredných škôl, ktorí po školskom vyučovaní za pomoci stoviek dobrovoľníkov, pedagógov, prebúdzajú v sebe tvorivého ducha pri rozvoji vedy a techniky na Slovensku. Inovácie AMAVET-u v neformálnom vzdelávaní intenzívne pracuje v kluboch po celom Slovensku, ktoré pozitívne ovplyvňujú ich budúcu profesiu. AMAVET zohráva popri školách a školských zariadeniach dôležitú úlohu pri formovaní mladého človeka prostredníctvom neformálneho vzdelávania, ktoré sa stáva plnohodnotnou súčasťou celoživotného vzdelávania. Členovia AMAVET-u sú prevažne mladí ľudia, ktorí svoj

¹¹ www.amavet.sk

čas venujú výskumným aktivitám a rozvoju klubovej činnosti. Majú záujem o výmenu skúseností so skupinami podobného zamerania v Európe. Ich snahou je získať čo najviac informácií o mladých ľuďoch s rovnakými záujmami v Európe a tým prispieť k rozvoju komunikácie medzi mládežou a vedou. AMAVET mladým ľuďom umožňuje rozvíjať prirodzeným spôsobom ich schopnosti, talent a vďaka tomu viesť plnohodnotný život v dospelosti.

eRko¹² (Hnutie kresťanských spoločenstiev detí) je detská organizácia s celoslovenskou pôsobnosťou. Základom činnosti hnutia je pravidelná mimoškolská práca s deťmi v malých spoločenstvách – strestkách. Program eRka zabezpečujú vyškolení dobrovoľníci. Združuje viac ako 7000 členov. eRko bolo zaregistrované ako občianske združenie v roku 1990. Cieľom eRka je pomáhať pri výchove a neformálnom vzdelávaní detí a mladých ľudí na zrelé kresťanské osobnosti podieľajúce sa na rozvoji spoločnosti, v ktorej žijú. Poslanie eRka sa uskutočňuje cez osobný príklad mladých dobrovoľníkov, ktorí prežívajú spolu s deťmi život v spoločenstve. Východiskovými hodnotami sú: živá viera, radostná služba, otvorené spoločenstvo, úcta k životu, zodpovednosť a dôvera.

Slovenský skauting je nepolitické, dobrovoľné, občianske združenie, smerujúce k všestrannému rozvoju osobnosti človeka. Za zakladateľa v roku 1907 býva považovaný Robert Baden-Powell, ktorý doň vniesol myšlienku všestranného rozvoja osobnosti, lásku k prírode a orientáciu v nej, hrové momenty a rešpektovanie zvláštnosti detského veku pri organizovaní činnosti. Skautské hnutie je založené na dôkladne premyslenom východnom systéme. Je o komunite, o zaujímavých

¹² www.erko.sk

činnostiach, za ktorými sa skrýva hlbší zmysel. Tým zmyslom je systematická výchova založená na troch princípoch, ktoré vyjadrujú vzťahy:

1. vzťah k sebe – to je vedomie vlastnej dôstojnosti, svojich predností i obmedzení a neustále úsilie o vlastný rozvoj a rast;
2. vzťah k druhým – to je postoj k druhým, empatia, tolerancia, spolupráca, ale aj vernosť krajine, prírode, vzťah k životnému prostrediu;
3. vzťah k duchovnému svetu – to je viera, že nad materiálnym svetom existujú vyššie princípy, ktorými sa svet riadi. Táto viera je viazaná príslušnosťou ku konkrétnemu náboženstvu (Májek, Hrica, 2003, s. 15).

YMCA¹³ - miestne a špecializované združenia YMCA sa združujú v YMCA na Slovensku s cieľom vzájomnej podpory a spolupráce. Národná kancelária YMCA na Slovensku zastupuje všetky miestne združenia na národnej a medzinárodnej úrovni, koordinuje spoločné aktivity a stretnutia.

Tento decentralizovaný prístup je typický pre YMCA kdekoľvek vo svete, vzniká tak rôznorodosť programov a služieb, umožňuje združeniam YMCA pružne reagovať na meniace sa potreby mladých ľudí v ich lokálnych komunitách, rozhodovať o vlastnej práci, zdieľať svoje skúsenosti a rozvíjať nové zaujímavé programy. Sme členom Európskej aliancie YMCA (European Alliance of YMCAs, EAY) a Rady mládeže Slovenska.

YMCA vo svete i na Slovensku je preto veľmi rôznorodá: každé miestne združenie je jedinečné svojím zameraním a aktivitami:

- nízkoprahové a komunitné centrá,

¹³ www.ymca.sk

- klasické a netradičné športy a outdoor programy,
- voľnočasová činnosť detí a mládeže: pravidelné kluby, tematické tábory a podujatia,
- dobrovoľníctvo: domáce i zahraničné programy pre rozvoj osobnosti mladých ľudí,
- vzdelávanie a rozvoj vedúcich, informovanosť mladých ľudí.

Fénix je detská organizácia, ktorá vznikla ako občianske združenie detí, mládeže a dospelých s cieľom pomáhať deťom a mladým ľuďom zmysluplne využívať svoj mimoškolský čas.

Hlavným cieľom organizácie je vytvárať deťom a mládeži podmienky na aktívne, obohacujúce a prospešné trávenie voľného času. Pomáhať deťom a najmä mladým ľuďom, aby sa naučili využívať svoj voľný čas pre dobro všetkých naokolo i pre napredovanie seba samých a podieľaní sa na tvorení sveta, v akom by chceli žiť, a tiež pomôcť im získavať schopnosti a skúsenosti, ktoré na to budú potrebovať.

Činnosť organizácie sa zameriava na oblasť voľnočasových aktivít detí a mládeže, prostredníctvom pravidelných stretnutí záujmových kolektívov ako aj rozličných podujatí vo voľnom čase. Aktivity sú zamerané prioritne na neformálnu výchovu a vzdelávanie rešpektujúc princípy zážitkovej pedagogiky. Činnosť sa organizuje v základných kolektívoch, ktoré tvoria skupiny približne desiatich až pätnástich detí alebo mladých ľudí, doplnená jedným dospelým vedúcim. Základný kolektív sa môže nazývať tiež ako krúžok, oddiel, družina či klub. Kolektív sa stretáva pravidelne, buď poobede, večer alebo cez víkend, spravidla raz, dva razy do týždňa. Stretnutie trvá hodinu, dve, niekedy tri, a členovia sa v jeho priebehu venujú svojim spoločným záujmom. *Fénix* sa zaoberá širokým spektrom záujmov detí a mladých ľudí a ich aktivity sú zamerané napr. na: turistiku a cestovanie za zážitkami a poznaním; najrôznejšie športy od

klasických cez nové až po netradičné, na suchu, na ľade i vo vode; tance od folklórnych cez moderné a hip-hop až po gymnastiku a aerobik; spev a hru na hudobných nástrojoch; tvorivé dielne remeselné i umelecké; poznávanie a ochranu prírody; počítače a programovanie.

Na všetkých úrovniach svojej pôsobnosti – od miestnej cez regionálnu až po celoslovenskú a medzinárodnú usporadúvajú členovia i pracovníci nášho združenia rozmanité podujatia, z ktorých mnohé sú prístupné i verejnosti a z ktorých väčšinu organizujeme počas prázdnin: splavy, turistické pochody a výlety, výpravy do prírody a environmentálne akcie, letné a zimné kurzy, turnaje a olympiády, mikulášske, vianočné, valentínske, veľkonočné i dušičkové večierky, detské a mládežnícke tábory doma a v zahraničí, aj s medzinárodnou účasťou¹⁴.

Otázky a úlohy:

- 1. Uved'te výchovno-vzdelávaciu činnosť a jej špecifiká podľa typu školského zariadenia, ktoré realizuje výchovu mimo vyučovania.*
- 2. Vytvorte klasifikáciu zariadení, organizácií participujúcich na výchove vo voľnom čase z hľadiska obsahovej rôznorodosti.*

¹⁴ Viac informácií o detskej organizácii Fénix na: <https://www.do-fenix.sk/>

6 OSOBNOSŤ VYCHOVÁVATEĽ VO VÝCHOVE VO VOĽNOM ČASE

Obsah kapitoly:

- osobnosť vychovávateľa,
- pedagóg voľného času,
- animátor.

Kľúčové slová: vychovávateľ, pedagóg voľného času, animátor, lektor.

Cieľom kapitoly je, aby študent vedel popísať osobnosť vychovávateľa a pedagóga voľného času, vymedziť kľúčové kompetencie vychovávateľa a komparovať výchovnú činnosť v rámci výchovy vo voľnom čase.

Výchovno-vzdelávacia činnosť v oblasti neformálneho vzdelávania detí a mládeže sa musí zacielať na osobnostný rozvoj, profesionálny rozvoj, rozvoj sociálny. Pracovník s deťmi a mládežou v rámci voľného času sa musí orientovať na rozvoj a podporu praktických zručností a skúseností, taktiež na podporu zapojenia mládeže do procesu plánovania voľnočasových aktivít, projektov, podujatí. V oblasti výchovy a vzdelávania vo voľnom čase sa najčastejšie uvádza ako pracovník vychovávateľ, pedagóg voľného času, animátor, lektor a pod.

6.1 Vychovávateľ

Vychovávateľ je podľa Kratochvílovej (2004, s. 248) pedagogický zamestnanec, ktorý pracuje v školských výchovnovzdelávacích zariadeniach, v špeciálnych výchovno-vzdelávacích zariadeniach. V definovaní z roku 2010 Kratochvílová dopĺňa vymedzenie vychovávateľa a jeho činnosť v zmysle, že vychovávateľa sú pedagogickí zamestnanci, ktorí pracujú v školských výchovno-vzdelávacích zariadeniach – školských kluboch detí, v školských internátoch, v centrách voľného času, a ďalších špeciálnych výchovných zariadeniach.

Vychovávateľ má vo všetkých smeroch svojho výchovného pôsobenia určujúci vplyv nielen na samotnú činnosť žiakov vo voľnom čase, ale aj na správanie, na celkový rozvoj ich osobnosti (Kouteková, 2006, s. 35).

Vychovávateľ podľa zákona 138/2019 o pedagogických a odborných zamestnancoch poskytuje:

- a) výchovu a vzdelávanie deťom a žiakom v školskom zariadení pri uskutočňovaní výchovného programu a zodpovedá za kvalitu priebehu a výsledky výchovy a vzdelávania v čase mimo vyučovania alebo
- b) výchovu v zariadení sociálnej pomoci.

Podľa Žbirkovej (1986, s. 92) je vychovávateľ charakterizovaný ako odborník pre výchovu a vzdelávanie v podmienkach výchovy mimo vyučovania a v podmienkach voľného času detí a mládeže. Zelina (1996,

s. 216) ich prirovnáva sčasti k vedcom a z druhej strany k umelcom a uvádza, že vychovávateľ by mal:

- mať umelecké, kultúrne predpoklady z oblasti hudby, výtvarného umenia, literatúry,
- mať široký rozhľad z rôznych oblastí života, ale aj vedy.

Funkcie a role vychovávateľa podľa Babiakovej (2007), Novotnej (2017), ktorá zastupuje:

- je *radcom, inštruktorom, inšpirátorom* činností, ktoré nenásilne využíva k navodeniu procesu učenia. Svojím každodenným výchovným pôsobením vedie deti k využívaniu voľného času hodnotným spôsobom. Obohacuje ich vzdelanie o nové poznatky a spôsobilosti, ovplyvňuje a kultivuje potreby a záujmy, rozvíja špecifické schopnosti a nadanie, upevňuje žiaduce charakterové vlastnosti. Pomáha žiakom aj rodičom racionálne využívať voľný čas, vedie účastníkov k tomu, aby pochopili zmysel činnosti, hodnotu činnosti a motivuje ich k nej, vyžaduje sa jeho teoretická a praktická príprava v oblasti ovplyvňovania psychických funkcií (výcvik asertívneho správania, organizovanie psychohier, sociálno-psychologický výcvik...),
- je pre deti *priateľom*, ktorý s nimi prežíva ich radosti i neúspechy, dokáže objektívne zhodnotiť ich klady a nedostatky, povzbudiť ich, vzťahy nie sú len formálne, autoritu nebuduje príkazmi, zákazmi, trestami, ale vyplýva z jeho kladného vzťahu k deťom, rola priateľa – s deťmi zdieľa radosti i neúspechy, dokážu objektívne zhodnotiť klady i nedostatky a povzbudiť. Vzťahy by nemali byť len formálne, autoritu nebuduje príkazmi, zákazmi a trestami, ale vyplýva z jeho lásky k deťom z jeho profesionality (odborových znalostí a metodických schopností).

- dokáže deti povzbudzovať i kritizovať,
- *rešpektuje vekové zvláštnosti detí*. Všetky deti oceňujú kladný vzťah vychovávateľa k nim. S narastajúcim vekom vedia ohodnotiť i jeho pedagogické schopnosti a odbornú špecializáciu. V procese učenia vychovávateľ nedoučuje, ale systematicky podnecuje tvorivý a zodpovedný prístup detí k činnostiam. Podporuje samostatnosť a aktivitu detí a vedie deti k používaniu efektívnych techník učenia. Rozvíja záujem o nové vedomosti a spôsobilosti a tými i celoživotné vzdelávanie.
- poznáva podmienky výchovno-vzdelávacej práce a ich rozbor,
- *je diagnostikom a terapeutom* – rozoznáva, skúma, zisťuje individuálne potreby, záujmy, názory, pomáha uspokojovať individuálne potreby, riešiť konflikty a osobné problémy, prekonávať prekážky, mal by poznať zdravotnú, rodinnú, sociálnu anamnézu, mal by ovládať pedagogickú teleológiu, ktorou získava aj prognostickú dimenziu,
- *je stimulátorom, inštruktorom* - podnecuje a podporuje komplexný rozvoj osobnosti vychovávaného v rôznych rovinách (kognitívna, emocionálna, psychomotorická), napomáha saturácii potrieb a záujmov za použitia prostriedkov pozitívnej motivácie. Vysvetľuje, stimuluje a ukazuje činnosti, ktoré má účastník zvládnuť.

Kratochvílová (2010), Kominarec (2003) In Novotná (2017) sa zamerala na požiadavky osobnosti vychovávateľa. Autorka uvádza, že osobnosť vychovávateľa má disponovať:

1. *kultúrna rozhladenosť a všeobecné vzdelanie*- vychovávateľ má mať všeobecné poznatky, má sa orientovať v histórii a prítomnosti, má si všímať aktuálne otázky spoločenského života, detí a mládeže;

2. *metodická a profesijno-odborná pedagogicko-psychologická pripravenosť* – ide o pripravenosť vychovávateľov pre ich budúce povolanie a výkon práce. Metodická pripravenosť sa týka odbornej teoretickej prípravy v oblasti výchovy a vzdelávania, osobitne v pedagogicko-psychologickej, metodickej príprave, teda absolvovanie odborného vzdelania, optimálne v odbore vychovávateľstvo.
3. *osobnostné predpoklady vychovávateľa* – vychovávateľ sa má usilovať vytvárať priaznivú atmosféru pre slobodný a voľný rozvoj žiaka v rôznej činnosti. Preto do popredia vstupujú také požiadavky na vychovávateľa, ako sú empatia, úprimnosť, vrúcnosť vo vzťahu k iným osobám.
4. *Positívny vzťah k deťom a mládeži* – pozitívny vzťah založený na pedagogickom optimizme s presvedčením, že v každom je „iskra“ dobrého, pozitívneho, ktorú treba objaviť a zapáliť.

Špecifiká výchovnej práce v školskom klube detí

Bendl a kol. (2015) uvádza špecifiká práce vychovávateľa:

1. Dobrovoľnosť

Špecifickou črtou školských zariadení pre záujmové vzdelávanie je dobrovoľnosť pobytu (dochádzky) a princíp dobrovoľnej účasti na ponúkaných činnostiach. Vychovávatelia by mali brať do úvahy potreby a reálne prania detí, rozvíjať ich záujmy. Mali by navrhovať deťom pestrú paletu činností, aby si mali deti z čoho vyberať a každé sa mohlo zaoberať činnosťou, ktorá ho baví a naplňuje. Vychovávatelia by mali deti účinne motivovať k činnosti (práve aspekt dobrovoľnosti zvyšuje dôležitosť cieleného a premysleného motivovania), pôsobiť na nich osobným príkladom. Čo najmenej nariaďovať, prikazovať, zakazovať,

trestať. V tomto zmysle sú na vychovávateľov kladené špecifické požiadavky týkajúce sa správania a disciplíny detí.

2. *Zmena činnosti podľa aktuálnej situácie*

Na rozdiel od školského vyučovania má vychovávateľ v školskom klube detí väčšiu možnosť meniť činnosť podľa aktuálnej situácie, napríklad v závislosti od počasia, počtu detí a ich únavy, udalostí dňa v škole, a tým predchádzať problémom v správaní. Vychovávatelia majú možnosť pružne reagovať ako na priania detí, tak na meniace sa vonkajšie podmienky.

3. *Štýl výchovy a spôsob komunikácie*

Princíp dobrovoľnosti sa úzko dotýka problematiky štýlov (spôsobov) výchovy. Deti, hoci často formálne po voľnosti, sú však radi, keď v skupine (školskej triede, výchovnom oddelení ŠKD) panuje určitý poriadok, ktorý je pre nich zárukou bezpečia a dodáva im pocit istoty. Prílišná voľnosť väčšinou vedie k vzniku problémov i disciplínou a k nespokojnosti detí i vychovávateľov. Kým v školskej triede – počas vyučovania, cez prestávku sa z hľadiska disciplíny javí ako vhodný tzn. autoritatívny štýl s integračnými prvkami, pre oblasť záujmového vzdelávania a výchovy je odporúčaný partnerský – demokratický prístup. V ňom poskytuje vychovávateľ a deťom veľa príležitostí pre ich spontánne prejavy, vyjadrovanie vlastných názorov a pocitov či pre neformálnu komunikáciu, počas ktorej nie je nutné hlásiť sa o slovo a ktorá sa okrem iného prejavuje i vo vzájomnom neformálnom oslovovaní vychovávateľov a detí. Neformálna komunikácia ponúka veľký priestor pre potreby, priania a nápady detí .

Samozrejme pri zachovaní vedúcej roly a zodpovednosti vychovávateľa.

4. *Zvláštnosti procesu učenia*

Činnosť ŠKD nadväzuje špecifickým spôsobom na vzdelávaciu činnosť základnej školy. Nejde však o priame pokračovanie vyučovania ani ho nenahradzuje. V rámci výchovy mimo vyučovania prebieha proces učenia inak ako v rámci školského vyučovania. Ak sú deti k učeniu prirodzene motivované a s vtiahnuté do procesu učenia, dochádza k situácii, že samotné učenie sa stáva disciplinárnym prostriedkom, pretože jeho zdarný priebeh vyžaduje nielen pozornosť a koncentráciu ale tiež pozornosť a sústredenie samo vytvára, produkuje.

5. *Doba výchovného pôsobenia v ŠKD*

Faktorom, ktorým sa odlišujú pôsobenie učiteľa na žiakov v triede a pôsobenie vychovávateľa na deti v ŠKD, je čas pobytu dieťaťa v ŠKD. Deti môžu navštevovať ŠKD pre vyučováním (ranné schádzanie) i po vyučovaní („zberná trieda“). Vychovávateľa by preto mali zohľadňovať biorytmus detí a brať do úvahy činnosť detí, ktorá predchádzala návšteve ŠKD, vrátane doby, kedy tieto aktivity prebiehali. Je prirodzené, že tieto faktory majú vplyv na správanie a disciplínu detí v ŠKD. Vychovávateľa by mali na základe tohto faktu adekvátne usporiadať režim dňa v ŠKD a prispôbovať ho jednotlivým deťom, prípadne skupinám.

6. *Heterogénne skupiny*

Vychovávateľa nepracujú s vekovo homogénnymi skupinami detí. Oddelenia ŠKD sú iba ojedinele zostavované zo žiakov jedného

ročníka či školskej triedy. Fakt, že v oddeleniach ŠKD sú deti rôzneho veku, sa môže na prvý pohľad javiť ako komplikácia, teda niečo, čo robí výchovno-vzdelávaciu prácu náročnejšou a zložitejšou. Ale pri správnom postupe vychovávateľa a vhodnom sociálnom zložení oddelenia ŠKD je možné vekovú heterogénnosť zloženia skupiny výchovne využiť. Staršie deti môžu vo vzťahu k mladším deťom fungovať ako pozitívne príklady správania a byť zároveň akousi predĺženou rukou vychovávateľa (princíp tzv. peer programu), keď pri niektorých činnostiach pomáhajú mladším deťom. Vytváranie heterogénnych skupín patrí k súčasným trendom v oblasti voľnočasových aktivít.

7. *Špecifický typ nedisciplinovanosti*

V ŠKD a bežne stretávame s typom správania, ktoré je bežne v rámci školského vyučovania hodnotené ako nedisciplína, zatiaľ čo v prípade školského zariadenia je na tento prejav správania nazerané zhovievavejšie. Ide o spontánne prejavy detí pri rôznych činnostiach. Často sa stáva, že pri tvorivých činnostiach prekročia spontaneita detí bežné hranice, ktoré uplatňujú učitelia pri korigovaní disciplíny počas vyučovania. Podobné prejavy správania však nemajú byť v ŠKD hodnotené ako nedisciplína, pretože tu ide o záujmové vzdelávanie a výchovu, kde je oceňovaná vlastná aktivita detí, ktorá deťom prináša radosť.

8. *Prirodzenosť nedisciplinovanosti*

Školský klub pomáha kompenzovať jednostrannú, prevažne intelektuálnu záťaž školského vyučovania. Počas dopoludňajšieho vyučovania žiaci sedia niekoľko hodín v laviciach. Učiteľ od nich vyžaduje pokoj a sústredenie na prácu. Preto je prirodzené, že po

skončení vyučovania majú žiaci potrebu prebehnúť, zaskákať, byť hlučnejší a pod. Vychovávateľa by mali byť k týmto prejavom správania (ktoré by v rámci školského vyučovania boli hodnotené ako nedisciplína) tolerantnejší a neoznačovať ich za neposlušnosť či disciplinárny priestupok.

9. Diagnostika mladšieho školského veku

ŠKD je prioritne určený pre žiakov prvého stupňa ZŠ. U žiakov v ŠKD existujú tri dôvody, ktoré najčastejšie stoja za ich nedisciplinovaným správaním, resp. za ich chybnými (nevhodnými) reakciami v každodenných sociálnych situáciách:

- dieťa nevie ako sa má správať, nemá jasnú predstavu o tom, čo je vhodné, slušné, disciplinované správanie,
- aj keď dieťa teoreticky vie, ako sa má správať, chýbajú mu sociálne skúsenosti a prax, prípadne sila (vôľa) správať sa v súlade so sociálnymi normami,
- prejavy slušného, vhodného správania, sú oslabované momentálnym emocionálnym stavom dieťaťa.

10. Sociálne učenie

V mladšom školskom veku možno pomerne úspešne aplikovať nácvik sociálnych spôsobilostí, ktoré sa úzko vzťahujú k problematike správania a disciplinovanosti žiakov. ŠKD je vhodným miestom na realizáciu sociálneho učenia.

Osobnosť vychovávateľa na efektívne a zmysluplné vykonávanie profesie si vyžaduje zvládnutie a osvojenie si kompetencií pre prácu vychovávateľa. Vo výchovnej práci musí vychovávateľ využívať

a v práci aplikovať kompetencie, ktoré Brhelová (2009, s. 4-5) vo Výchovnom programe vymedzuje nasledovne:

- *identifikovať* vývinové a individuálne vlastnosti (charakteristiky) každého žiaka,
- *ovplyvňovať* osobnostný rozvoj každého žiaka,
- *rozvíjať* sociálne zručnosti i postoje žiakov,
- *ovládať* obsah výchovno-vzdelávacích aktivít,
- *plánovať*, projektovať a riadiť výchovno-vzdelávací proces,
- *hodnotiť* priebeh a výsledky výchovno-vzdelávacích činností.

Edukačné problémy, s ktorým sa stretávajú vychovávatelia spracoval Bendl a kol. (2015):

- spoločenské nedocenenie výchovy vo voľnom čase a tým i prácu pedagógov, ktorí v tejto oblasti pracujú,
- málo vyhovujúce priestory a ďalšie materiálne vybavenie prostredia,
- pribúdajúce deti s výchovnými problémami,
- čoraz náročnejšie motivovanie detí pre záujmovú činnosť.

Pedagóg voľného času a vychovávateľ by mal podľa Koutekovej (2003) ovplyvať špeciálnymi kompetenciami: osobnostné predpoklady, profesijná a kultúrna rozhl'adenosť. Konkretizuje požiadavky na schopnosti a zručnosti pedagóga voľného času:

- pedagogicko-psychologické zručnosti,
- schopnosť vytvárať podmienky pre prácu záujmových krúžkov a tvorivo pristupovať k riešeniu, ktoré sa dotýkajú záujmových útvarov,

- schopnosť výberu vhodných spolupracovníkov a vzájomnej kooperácie,
- schopnosť sebareflexie a autodiagnostiky (Bajšaj, 2009. s. 33).

Pedagóg voľného času a vychovávateľ svojím prístupom motivuje deti a mládež, prezentuje schopnosť tímovej práce, dokáže hodnotiť a má schopnosť sebakontroly a kontroly.

Ďalšie pozície podieľajúce sa na výchove mimo vyučovania pri práci s deťmi a s mládežou

Animátor je osoba, ktorá sa podieľa na riadení voľného času a rekreačných aktivít v turistických strediskách, hoteloch, kempingoch. Jadro jeho práce spočíva v organizovaní spoločenských hier, umeleckých a divadelných vystúpení, športových turnajov, športových výučbových kurzov s cieľom zabaviť a spríjemniť pobyt (Kollárová, Pavličková, 2017).

Osobnosť animátora a špecifiká jeho práce

- vzbudzuje záujem,
- je schopný nadviazať kontakt,
- prejavuje empatiu, dáva impulzy,
- povzbudzuje účastníkov, provokuje ich iniciatívu a podporuje ich samostatnosť,
- pri plánovaní pružne reaguje na situáciu, pozoruje, pomáha a odstraňuje prekážky sociálneho kontaktu (Kaplánek, 2008),
- je to odborne vyškolený pracovník, ktorého úlohou je podporovať humanizáciu „oduševňovanie“ skupiny osôb,

- je to človek, vychovávateľ, edukátor, ktorý pôsobí v oblasti voľného času,
- využíva prístupy, ktoré sú založené na nedirektívnom prístupe, hlavne na povzbudzovaní (motivovať k hľadaniu vlastnej cesty, objavovaniu schopností v sebarealizácii) (Pedagogická encyklopédia, 2009).

Kratochvílová (2015) uvádza, že animátor má niekoľko úloh:

- riadiaca činnosť pri rôznych aktivitách,
- organizácia rekreačných a zábavných podujatí.

Mladý vedúci je osoba, ktorá dovŕšila vek najmenej 15 rokov a najviac 17 rokov, je bezúhonná a aktívne sa podieľa na organizovaní mládežníckych podujatí pod vedením mládežníckeho vedúceho alebo pracovníka s mládežou.

Mládežnícky vedúci je osoba, ktorá dovŕšila vek najmenej 18 rokov, je bezúhonná a riadi, organizuje mládežnícke podujatia a zodpovedá za ich uskutočnenie.

Koordinátor práce s mládežou je osoba, ktorá je bezúhonná a plánuje, usmerňuje a koordinuje prácu s mládežou vo vzťahu k pôsobnostiam obce alebo vyššieho územného celku v oblasti práce s mládežou.

Lektor v oblasti práce s mládežou je osoba, ktorá je bezúhonná a prostredníctvom vzdelávacích aktivít rozvíja kompetencie pracovníkov s mládežou, mládežníckych vedúcich, mladých vedúcich a ďalších osôb pôsobiacich v oblasti práce s mládežou.

Otázky a úlohy:

- 1. Načrtnite rozdiely výchovnej práce v školských zariadeniach od vzdelávacieho procesu.*
- 2. Konkretizujte rozdiely výchovnej práce z hľadiska pozície vychovávateľa, animátora, pedagóga voľného času.*
- 3. Definujte kompetenčnú diverzitu vychovávateľa a pedagóga voľného času.*

ZÁVER

V súčasnej spoločenskej situácii je potrebné viac ako inokedy venovať dôležitosť voľnému času ľudí. Rýchle životné tempo, tlak na výkon je prítomný v každodennom živote. Voľnočasové aktivity predstavujú priestor na vyrovnanie času s, ktorý trávime povinnosťami, či už pracovnými alebo študijnými. Východisko k tomu, aby vedel človek efektívne tráviť voľný čas si vyžaduje jeho usmerňovanie, podporu a rozvíjanie už od detstva. Deti a mladí ľudia majú k dispozícii široké spektrum možností ako efektívne a zmysluplne tráviť voľný čas.

V rámci voľného času a výchovy mimo vyučovania môžu deti a mladí ľudia rozvíjať a skvalitňovať vedomosti i zručnosti, svoje záujmy, uspokojovať svoje potreby, predovšetkým sebarealizácie, nadväzujú a upevňujú sociálne väzby, tvoria hodnoty, skvalitňujú komunikáciu a pod. Žiaci a mladí ľudia, ktorí trávajú v rámci voľného času čas v sociálnych skupinách, v ktorých získavajú a rozvíjajú mnohé kompetencie.

V zmysle predloženého textu bolo cieľom oboznámiť čitateľa s pedagogickou voľného času. Akcentovali sme na výchovu mimo vyučovania a výchovu vo voľnom čase ako prostriedok efektívneho pôsobenia na deti a mládež.

Osobnosť učiteľa v prostredí školy i mimo neho môže pracovať s mladými ľuďmi, či už v záujmovom krúžku, organizácii poskytujúcej výchovu vo voľnom čase.

Z uvedeného dôvodu považujeme sa potrebné, aby študenti učiteľských odborov boli s problematikou voľného času a jeho zmysluplného ovplyvňovania oboznámení. Vychovávateľ, pedagóg voľného času a animátor vlastnou aktivitou prezentujú význam voľného času pre človeka. Vhodne zvoleným prístupom učí deti a žiakov ako hospodáriť

s voľným časom, ako ho efektívne využiť. Zdôrazňuje, že aktivity v rámci voľného času, ktoré prinášajú aktérom pocit uspokojenia, radosti a úspechu sú dôležité z hľadiska pozitívneho vnímania kvality života, ako aj investície do ďalšieho života.

ZOZNAM POUŽITEJ A ODPORÚČANEJ LITERATÚRY

- BABIAKOVÁ, S. 2007. *Školský klub ako špecifické prostredie výchovy vo voľnom čase*. In *Pedagogika voľného času – teória a prax*. Trnava: TU PF. ISBN 978-80-8082171-5.
- BABIAKOVÁ, S. a kol. 2007. *Pedagogika voľného času a školské kluby*. Banská Bystrica: PF UMB, 88 s. ISBN 978-80-8083431-9.
- BAUMAN, P. 2012. *Současne podoby pedagogiky volneho času*. [cit. 09. 13. 2020]. Dostupné na: <https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=692&lang=cs>
- BALŠAJ, G. 2009. *Kompetencie vychovávateľov v procese voľnočasovej výchovy*. In *Pedagogika voľného času: teória a prax*. Trnava: TU, 376 s. ISBN 978-80-8082-171-5.
- BENDL, S. et al. 2015. *Vychovatelství*. Praha: Grada, 312 s. ISBN 978-80-247-4248-9.
- BRINDZA, J. 2000. Voľný čas detí a jeho miesto pri formovaní ich životného spôsobu. In *Rodina a škola*, roč. 47, č. 8, s. 1.
- BRINDZA, J. – GONDOVÁ, M. 1999. *Vybrané kapitoly z teórie a metodiky vo voľnom čase*. Banská Bystrica:
- BRHELOVÁ, V. 2009. *Metodická príručka pre vychovávateľov v školských internátoch*. Bratislava: MPC, 72 s. ISBN 978-80-8052-332-9.
- BRHELOVÁ, V. 2011. Profesionálne kompetencie vychovávateľa, súvisiace s realizáciou výchovného programu. In *Vychovávateľ*, roč. 9, č. 9-10, s. 6-10. ISSN 0139-6919.
- BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, A. a kol. 2018. *Dobrovoľníctvo mládeže na Slovensku – aktuálny stav a trendy*. Stupava: Platforma dobrovoľníckych centier a organizácií, 48 s. ISBN 978-80-973034-0-2.

- ČAPEK, R. 2015. *Moderní didaktika*. Praha: Grada, 624 s. ISBN 978-80-24734-507.
- ČÁP, J.-MAREŠ, J. 2001. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 665 s. ISBN 978-80-7178-463-X.
- ČÁP, J. 1997. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karlova univerzita, 416 s. ISBN 80-7066-534.
- ČECH, T. 2009. Socializační aspekty volného času. In *Vychovávateľ*, roč. LVII, č. 1, 7-11 s. ISSN 0139-6919.
- ČECH, T. 2007. *Výchova a volný čas*. Brno: PFMU, 216 s. ISBN 978-80-86633-97-8.
- HAPALOVÁ, M. 2017. *Nizkoprahové kluby pre deti a mládež*. 16 s. ISBN: 978-80-89837-13-7. [cit. 08. 10. 2020]. Dostupné na: https://www.ia.gov.sk/npkiku/data/files/np_kiku/dokumenty/Nizkoprahove%20kluby%20brozura%20Jun2017%20blok.pdf
- HASAJOVÁ, L. - HRKOTOVÁ, H. 2014. Tvorba medziľudských vzťahov v školskom prostredí. In *Hanuliaková, J. et al. Klíma školy a agresívne správanie žiakov*. Konceptné vymedzenia. Dubnica nad Váhom : DTI, 2014, 69-122 s. ISBN 978-80-89732-12-8.
- HÁJEK, B. a kol. 2008. *Pedagogické ovplyvňovanie volného času*. Praha: Portál, 222 s. ISBN 978-80-7367-473-1.
- HOFBAUER, B. 2010. *Kapitoly z pedagogiky volného času: soubor pojednání o volném čase a jeho výchovném zhodnocování*. České Budějovice: JU, Teologická fakulta. ISBN 978-80-7394-240-3.
- HOFBAUER, B. 2006. Základní dimenze výchovného zhodnocování volného času. In *Vychovávateľ*, roč. 52, č. 2, s. 2-7. ISSN 0139-6919.
- HOFBAUER, B. 2004. *Deti, mládež a volný čas*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-927-5.
- HOLEYŠOVSKÁ, A. 2009. *Záujmová činnosť ve školní družině*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-586-8.

- HOLINOVÁ, H. 1975. *Mládež a masovokomunikačné prostriedky*. Bratislava: SVS, 652 s.
- CHOMOVÁ, S. 2009. *Voľný čas – príležitosť na rozvoj kreativity, inovácií a vzdelávania*. Bratislava: národné osvetové centrum, 45 s. ISBN: 978-80-7121-313-0.
- KAPLÁNEK, M., DUDOVÁ, A., MACKŮ, R. 2011. Mnohotvarý fenomén animace. In *Pedagogická orientace*, roč. 21, č. 3, 284-304. ISSN 1805-9811.
- KAPLÁNEK, M. 2007. Pojem animace a jeho vývoj. Etymologické a historické pojetí pojmu animace. In *Pedagogika voľného času – teória a prax*, s. 91-94. ISBN 978-80-8082-171-5.
- KAPLÁNEK, M. 2008. Animace skupiny – metoda nedirektívnej výchovy. České Budějovice. 2008
- KAPLÁNEK, M. 2006. Špecifické prístupy a metódy pedagogiky voľného času. In *Výchova a voľný čas*. Sborník príspevku 1. medzinárodnej konferencie o výchove vo voľnom čase. České Budejovice: Jihočeská univerzita.
- KOCOVÁ, N. 2011. *Problémy a perspektívy voľného času*. MVEK-zborník príspevkov, Prešov: FHPV. ISBN 978-80-555-0482-7. [cit. 14. 09. 2020]. Dostupné na:
<http://videoportal.fhvp.unipo.sk/2011/konf-ped/Zbornik.pdf>
- KOLLÁROVÁ, D.- PAVLIČKOVÁ, A. 2018. *Voľný čas a výchova mimo vyučovania*. Nitra: PF UKF, 127 s. ISBN 978-80-558-1329-5.
- KOMINAREC, I. 2013. *Pedagogika voľného času. Základné otázky výchovy mimo vyučovania*. Prešov: PU, 178 s. ISBN 978-80-555-0977-8.
- KOMINAREC, I. 2003. *Úvod do pedagogiky voľného času*. Prešov: Grafotlač. ISBN 80-968608-5-2.

- KOMINAREC, I.1999. Quo vadis výchova. In Zborník z teoreticko-metodického seminára „Poslanie výchovy v kontexte globálnych zmien.“ Bratislava: Iuventa.
- KOUTEKOVÁ, M. 2007. *Základy pedagogickej diagnostiky*. Banská Bystrica: PF UMB, 99 s. ISBN 978-80-8083-445-6.
- KOUTEKOVÁ, M. 2006. Teória a prax pedagogiky voľného času. [Online] Pedagogická orientace, č. 4, [cit. 20. 11. 2020]. Dostupné na internete: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/899>
- KOUTEKOVÁ, M. 2003. *Osobnosť vychovávateľa v systéme výchovy mimo vyučovania*. Banská Bystrica : PF UMB, 2003. 111 s. ISBN 80-8055-802-7.
- KRATOCHVÍLOVÁ, E. 2010. *Pedagogika voľného času: Výchova v čase mimo vyučovania v pedagogickej teórii a praxi*. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS. ISBN 978-80-8082-330-6.
- KRATOCHVÍLOVÁ, E. 2005. *Pedagogika voľného času – výchova v čase mimo vyučovania v pedagogickej teórii a praxi*. Bratislava: UK. ISBN 978-80-223-1930-9.
- KRATOCHVÍLOVÁ, E. 2004. *Pedagogika voľného času*. Bratislava: UK v Bratislave. ISBN 82-223-1920-9.
- KRATOCHVÍLOVÁ, E. 2000. Dohovor o právach dieťaťa a voľný čas. In *Mládež a spoločnosť*, roč. VI, č.1, str.12-13.
- KRATOCHVÍLOVÁ, E. 1999. Výchovné ovplyvňovanie voľného času v primárnej prevencii. In ONDREJKOVIČ, P.-POLIAKOVÁ, E. a kol. 1999. *Protidrogová výchova*. Bratislava: Veda, ISBN 80-224-0553-1.
- KRYSTOŇ. M. 2009. Voľný čas a jeho potenciál pri rozvoji osobnosti. In CHOMOVÁ, S. 2009. *Voľný čas – príležitosť na rozvoj kreativity*,

- inovácií a vzdelávania. Bratislava: národné osvetové centrum. 2009, s. 8- 17. ISBN: 978-80-7121-313-0.
- KRYSTOŇ, M. 2003. *Edukácia detí a mládeže vo voľnom čase*. Banská Bystrica :Acta Universitatis Mathiae Belii. 90 s. ISBN 80-8055-804-3.
- LENČO, P. - GALLO, O. 2009. *Čo si myslia mladí*. Bratislava : Iuventa. ISBN 978-80-8072-078-0.
- LENČO, P. 2010. Vývoj výchovy vo voľnom čase. In: KUDLÁČOVÁ, B. *Európske pedagogické myslenie (od antiky po modernu)*. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS/VEDA, 2010. ISBN 978-80-8082-336-8, 275 – 292 s.
- MANNIOVÁ, J. 2004. *Kapitoly z pedagogiky I*. Bratislava: Lukpress. 169 s. ISBN 80-968956-2-1.
- MASARIK, P. - MASARIKOVÁ, A. 2002. *Vybrané kapitoly z pedagogiky voľného času*. Nitra: PF UKF, 204 s. ISBN 80-968753-0-4.
- MASARIK, P. 1995. *Teória školskej a mimoškolskej výchovy*. Nitra: Vysoká škola pedagogická, 133 s. ISBN 80-8873-892-X.
- MÁJEK, M.- HRICA, P. 2003. *Svet skautingu*. Bratislava: Slovenský skauting. 40 s. ISBN 80-89136-02-8.
- MINARECHOVÁ, 2017. Organizácia režimu dňa v školskom klube detí. In *Pedagogika*. PEDAGOGIKA.SK, roč. 8, 2017, č. 1, s. 30- 38. <http://www.casopispedagogika.sk/rocnik-8/cislo-1/studia-minarechova.pdf>
- NĚMEC, J. 2002. *Hra a voľný čas v 21. storočí*. In *Voľný čas a jeho súčasné problémy*. Olomouc: Hanex. ISBN 978-80-85783-37-1.
- NĚMEC, J. et al. 2002. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky voľného času*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-012-3.

- NOVOTNÁ, E. 2017. *Pedagogika voľného času. Teória výchovy mimo vyučovania a vo voľnom čase*. Prešov: Rokus, 220 s. ISBN 978-80-89510-58-0.
- PÁVKOVÁ, J. 2014. *Pedagogika voľného času*. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-7290-666-6.
- PÁVKOVÁ, J. 2008. *Pedagogika voľného času*. 3. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-423-6.
- PÁVKOVÁ, J. a kol. 2002. *Pedagogika voľného času*. Praha: Portál, ISBN 807178-711-6.
- PÁVKOVÁ, J. a kol. 1999. *Pedagogika voľného času: teórie, praxe a perspektivy mimoškolskej výchovy a zařízení voľného času*. Praha: Portál, 229 s. ISBN 978-80-7178-295-5.
- PRUCHA, J. - WALTEROVÁ, E. - MAREŠ, J. 2009. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-647-6.
- SAK, P. 2000. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 296 s. ISBN 978-80-7229-354-4.
- SAK, P.-SAKOVÁ, K. 2004. *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda. 240 s. ISBN 978-80-86320-33-2.
- SEIOVÁ, Ľ. 2002. Voľný čas a delikvencia mládeže. In *Mládež a spoločnosť*, roč.8, č.1, s. 5-6. ISSN 1335-1109.
- SELICKÁ, D. – ŠTRBOVÁ, M. 2015. Hodnoty spotreby mladých ľudí v súčasnej spoločnosti. In *Mládež a spoločnosť*, roč. 2, s. 29-44. ISSN 1335-1109.
- SITNÁ, D. 2009. *Metody aktivního vyučování*. Praha: Portál, 152 s. ISBN 978-80736-6724-61.
- SZIRMAIOVÁ, M. 2011. *Historický exkurz pedagogikou voľného času*. [cit. 06. 10. 2020]. Dostupné na internete: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Istvan1/subor/Szirmaiova.pdf>

SPOUSTA, V. a kol. 1996. *Metódy a formy práce výchovy vo voľnom čase*. Brno: .

SPOUSTA, V. et al. 1994. *Teoretické základy výchovy ve volném čase*. Brno : MU. 183 s. ISBN 80-210-1007-X.

VAŽANSKÝ, M. 2001. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Print-Typia. ISBN 80-86384-00-4.

VAŽANSKÝ, M. – SMÉKAL, V. 1995. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Paido. ISBN 80-901737-9-9.

VINCEJOVÁ, E. 2008. *Ako vo voľnom čase?* Prešov: Rokus. ISBN 978-808045-521-7.

ZELINA, M. 1996. *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa (metódy výchovy)*. Bratislava: Iris, 230 s. ISBN 80-967013-4-7.

ZELINOVÁ, M. 2012. *Voľný čas efektívne a tvorivo. Teória a prax výchovy mimo vyučovania*. Bratislava: Iura edition, 146 s. ISBN 978-80-8078-479-9.

ŽBIRKOVÁ, V. 1986. Škola a slovenský učiteľ v Uhorsku na konci 19. storočia a začiatku 20. storočia. In *Pedagogika*, č. 3, s. 353-363.

Zákon č. 282/2008 Z. z. Zákon o podpore práce s mládežou a o zmene a doplnení zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Dohovor o právach dieťaťa

Charta výchovy pre voľný čas

Koncepcia rozvoja práce s mládežou na roky 2016-2020

https://www.minedu.sk/data/files/5762_koncepcia_prace_s_mladezou.pdf

Učiace sa Slovensko

https://www.minedu.sk/data/files/7532_uciace-sa-slovensko2017.pdf

Národný program rozvoja výchovy a vzdelávania, Dostupné na

<https://www.minedu.sk/data/att/13285.pdf>

www.amavet.sk

www.do-fenix.sk

www.erko.sk

www.iuventu.sk

www.mladez.sk

www.ymca.sk

Názov: Pedagogika voľného času a výchova vo voľnom čase

Autor: PaedDr. Jana Hanuliaková, PhD.

Recenzent: PaedDr. Dáša Porubčanová, PhD.
PaedDr. Mária Doričková

Počet AH: 4,13

Počet strán: 110

Prístup zverejnenia: online, otvorené vzdelávacie zdroje VŠ DTI

ISBN 978-80-8222-008-3

EAN 9788082220083

Rok vydania: 2020

Vydavateľ: Vysoká škola DTI, Dubnica nad Váhom

Publikáciu schválila Edičná komisia VŠ DTI v Dubnici nad Váhom dňa 24.6. 2020 v edícii: Skriptá a učebné texty pod číslom S16/2020. Vychádza s finančnou podporou VŠ DTI v Dubnici nad Váhom ako otvorený vzdelávací zdroj.